

MATERIAŁY

„Studia Warmińskie”
IV (1967)

KS. JULIAN WOJTKOWSKI

SPRAWY WARMIŃSKIE I KRZYŻACKIE WE WŁOCŁAWSKIM EGZEMPLARZU PIĘTNASTOWIECZNEGO WYDANIA LISTÓW KARDYNALSKICH ENEASZA SYLWIUSZA PICCOLOMINIEGO

Księgozbiór Seminarium Duchownego we Włocławku posiada w swym bogatym zespole druków XV wieku także jedno z wydań listów kardynalskich późniejszego papieża Piusa II:¹

PIUS II Papa: Epistolae in cardinalatu editae. (Roma, Stephanus Planck, 1490—1491). 4°. C. 38. BM. IV. 92. — Sygnatura: XV Q 563.

Wartość inkunabułu zwiększa jego proveniencja, zanotowana na karcie przyszłej przedniej recto:

Johannes Dei gracia Archiepiscopus Gnesnensis et primas / orator apud Sedem apostolicam Regnis, Dilecto Nepoti / suo, Nobili Jeronimo Jaroslai de Lassko / Salutem / Rome Tercia Decembris 1. 5. 1. 4.

oraz na przedniej wyklejce:

IARO / SLAI DE / LASKO

Nie da się jednak ustalić dalszej drogi przebytej przez książkę zanim spoczęła w bibliotece seminaryjnej. Katalog z początku obecnego wieku zawiera notatkę odręcną ks. S. Chodyńskiego: „po ks. Pawlickim”². — Zapewne znalazł on ją, lub otrzymał gdzieś na terenie diecezji włocławskiej, do której należał wówczas zarówno Łask, gniazdo rodu Łaskich, jak i Sieradz, w którym wojewodą był Hieronim.

Liczne glosy — w tym dwie polskie³ — oraz obszerniejsze zapisy na wolnych kartach, związane z funkcjami dyplomatycznymi obu mężów stanu, jeszcze bardziej

¹ Nazwą „kardynalskie” oznaczam listy Eneasza Sylwiusza napisane w okresie kardynalatu (1456—1458), dla odróżnienia od listów z poprzedniego i następnego okresu życia. (Poprzednio: listy świeckie, w stanie duchownym, jako biskupa Triestu, Sieny. Następnie: listy pisane po wstąpieniu na tron papieski). Por.: R. W o l k a n: Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini. W: *Fontes Rerum Austriacarum*. II. Abt. Bd 61—62, 67—8.

² Ks. S. Ch o d y ń s k i: Seminarium Włocławskie. Szkic historyczny. Włocławek 1904, s. 89—90 pisze o ks. Józefie Pawlickim, misjonarzu, że urodził się 25 VII 1802 w Pawłówku, diecezji płockiej. W 1853 roku przybył z grupą misjonarzy św. Wincentego Depaul do Włocławka w charakterze profesora seminarium. Zmarł w szpitalu w Łowiczu dnia 23 XII 1868 roku.

³ Ks. J. W o j t k o w s k i: Glosy i drobne teksty polskie do 1550 roku z inkunabułów Kalisza, Kazimierza Biskupiego, Koła, Sieradza i Warty. Poznań 1965 s. 73 nr 75.

powiększając wartość źródłową kodeksu. Dotyczy ona w sumie trzech momentów historii Polski północnej:

1457 rok — starania Eneasza Sylwiusza Piccolminiego o biskupstwo warmińskie.

1513 rok — zabiegi prymasa Jana Łaskiego w Rzymie o zatwierdzenie układu piotrkowskiego w sprawie obsadzania biskupstwa warmińskiego.

1520 rok — misja dyplomatyczna Hieronima Łaskiego w czasie wojny polsko-krzyżackiej.

Każdy z tych momentów pragniemy niżej w trzech osobnych rozdziałach naświetlić nowymi materiałami źródłowymi zawartymi w badanym inkunabule, a także innymi niewydanymi źródłami archiwalnymi z Olsztyna, Gniezna, Getyngi, Warszawy, Krakowa i Uppsali, korzystając z dotychczasowych badań monograficznych o tyle tylko, o ile to jest konieczne dla naszkicowania niezbędnego kontekstu historycznego.

ROK 1457. STARANIA ENEASZA SYLWIUSZA O BISKUPSTWO WARMIŃSKIE

W trakcie wojny polsko-krzyżackiej, zwanej trzynastoletnią, Warmia była w roku 1457 podzielona na dwie części. W rękach Związku Pruskiego (który 6 III 1454 roku uzyskał u Kazimierza Jagiellończyka inkorporację do Polski) były już drugi rok: Braniewo, Orneto, Dobre Miasto, Jeziorany i Lidzbark. Krzyżacy natomiast dzierżyli: Olsztyn, Barczewo, Biskupiec, Reszel i Bisztynek.

Biskup warmiński Franciszek Kuhschmalz uszedł na Śląsk z 6 kanonikami, wśród których był zapewne dziekan warmiński Jan Plastwich. Trzej inni kanonicy, z kustoszem warmińskim Augustynem Thiergartem w ich liczbie, byli internowani w Gdańsku. Natomiast kantor warmiński Arnold Venrade uszedł spod straży polskiej z Lidzbarka do Reszla po stronie krzyżackiej. Sześciu pozostałych kanoników, a wśród nich prepozyt warmiński Arnold Datteln, rezydowało pod opieką krzyżacką w Królewcu.

W takiej sytuacji w dniu 10 VI 1457 roku nastąpił zgon biskupa warmińskiego Franciszka, po 33 latach rządów, na tułaczce we Wrocławiu. Zaraz w dwa dni później rezydujący w Głogowie kanonicy warmińscy wybrali na biskupa warmińskiego Eneasza Sylwiusza Piccolminiego, kardynała, biskupa Sieny, późniejszego papieża Piusa II (1458—1464). — Przebywający w Gdańsku kanonicy warmińscy wybrali jeszcze przed połową lipca miłego Kazimierzowi Jagiellończykowi podkanclerzego koronnego, Jana Lutka z Brzezia. — Kanonicy warmińscy pozostający w Królewcu zebrali się w kaplicy szpitala św. Jerzego na lewym brzegu Pregoly, a więc na terytorium diecezji warmińskiej i wybrali kandydata miłego wielkiemu mistrzowi Ludwikowi von Erlichshausen: kantora Arnolda Venrade.

Diecezja warmińska osierocona i rozdarta, otrzymała nagle aż trzech pretendentów do godności biskupiej. Każdy z nich zabiegał o zatwierdzenie wyboru przez papieża. Na podstawie samego wyboru, nie czekając na nominację papieską, objął rządy kandydat królewski, Jan Lutek z Brzezia, gdyż rezydencja biskupia na zamku lidzbarskim była po stronie polskiej⁴.

O ile kandydatury strony polskiej i krzyżackiej wydają się czymś zwyczajnym, o tyle kandydatura Eneasza Sylwiusza Piccolminiego, słynnego humanisty i dy-

⁴ R ö h r i c h: Ermland im dreizehnjährigen Städtekrieg. ZGAE 11 (1894—1897) 161—260, 337—470. Por.: s. 192, 344, 379—383; E i c h h o r n: Geschichte der ermländischen Bischofswahlen. ZGAE 1 (1858—1860) 128—140. M. B i s k u p: Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454—1466. Warszawa 1967 s. 512—516. (Dzieło ukazało się już po napisaniu i oddaniu do redakcji niniejszego studium).

petit poss

bus precor ut ad possessionē capiendam necessari
 os uelis impartiri fauores. Scio enim quia sine tua
 opera parum proficerent: cuius iam Pruscia in manu
 tua pene tota esse feratur. Intelligi me magno mu
 nere donatū a tua mansuetudine: si mei procurator
 res ut nō ambigo tuis adiuti presidis: ecclesie pre
 dicte possessionē cōsequant. Facies rez gratissimā
 summo pontifici & sacro collegio: simulq; impera
 tori & regi Hungarie: quos non dubito maiestati
 tue pro me scripturos esse. Ego uero conabor no
 ctes dieq; omni studio & diligentia tue serenitati
 me gratum ostendere: atq; ita efficere: ut mihi p̄su
 ille tuam clemētiā non peniteat: iamq; pro mea ui
 rili in sacro collegio honorē tuū tuta recepi. Namq;
 cum agerēt de Culmensi ecclesia pro qua scripseras
 essentq; qui omnino illam cōmittendā esse dicerēt
 procuratori magni magistri ordinis beate Marie
 Theutonicoꝝ. ego prorsus restiti: meaq; suasionē
 factum est: ut res suspensa sit: cum tue maiestatis p̄
 conia: simulq; genitoris tui & germani: qui pro si
 de catholica in bello contra turcos obiit. Clarissu
 mas uirtutes retulissēm: quibus auditis sanctitas a
 postolicaque prius inclinata erat ad promouendū
 procuratorē ordinis: mox sententiā mutauit: decre
 uitq; supercedere: ut interea temporis aliquid de cō
 cordia & pace illarū partium tractari possit: & me
 dio tempore rectorem aliquem siue administratorē
 illi ecclesie dare: qui tue serenitati merito displicere
 nō debeat. Verum ego pro ea qua tuo culmini de
 uotione afficior: audeo firadere: idēq; utile arbitrari
 ut tua serenitas simul euz illis de terra Pruscie ora

Lans Regis polo

qui cōditiones illius patrie nōuit: & noster est fidelissimus amicus: ab eo scias que sunt hic noua. Fluctuamus & nos more hominū nauigatiū: frater tuus Volaterras repetiit. Italia multis in locis peste laborat: sed potissime Sena. Naz que bello afflictata fuit: & caritate annonae: nunc qđ tertiu erat morbo languescit. Vale & nobis sepius scribe. Datum Rome undecima septēbris. M. cccc. lvii.

Neas cardinalis Senensis Vlrico rieder. S. P.
D. Receperamus litteras tuas quas reddidit nobis Jacobus imperatorie maiestatis nuncius.

Agimus tibi gratias pro litteris scriptis i facto ecclesie Varmienfis. Scimus eniz te eas dictasse & expediri fecisse: nunc opus est ut alias iterum expediri facias ad serenissimū regem Polonie: & alios put opus fuerit: quemadmodū Latus te admonebit pcurator noster que statim mitteremus ad possessionē capiendū. Super facto Laurinensi expediuimus litteras iuxta desideriu maiestatis imperatorie: quas ipse Jacobus secū apportabit. Rogauit ipse nos ut cōcederemus sibi pecunias: cōcessimus primo sex aureos: & deinde iterū rogauit nos: ut alias pecunias sibi mutuaemus pro redito necessarias. Fecimus illas sibi concedi per banchū: & obligauimus nos pro eo intuitu maiestatis imperatorie: cui debemus omnia. Voluissimus qđ ipse habuisset aliqua scripta uel maiestatis eiusdem: uel tua libentius sibi subuenissimus: tñ quia nuncius imperatoris est nolui mus cū derelinquere sicut ab eo intelliges. Rogamus des operā cum eo postq̄ redierit ut nobis satisfaci at. Intelleximus de dispensatiōe tua: erimus cū cor

*in facibus
de pongs etc*

*ad Regē
ante curia
ad pro poss^m
in actum*

*sibi n nos
nos mens*

Handwritten notes at the top left of the page, possibly a header or reference information.

Main body of handwritten text, likely a legal document or a list of provisions, written in a cursive script. The text is dense and covers most of the page.

pro si puzi puzi...

pro de in omni puzi...

Handwritten notes on the left margin, possibly explaining or commenting on the main text.

Handwritten notes on the left margin, continuing the commentary.

III. Koncept pełnomocnictwa kapitulnego z 1512 roku

F. Amalob. l. 102

21/10/102

Ego II Carolus Romanorum Imperator + Imperator totius christianitatis in aeterna felicitate sita Se me
dno Karolomiro Poloni Regi Imperatoris Imperatoris regibus et principibus dno
et p[ro]prietariis ecc[lesi]e meae + in regibus et constantibus regibus cum meo ad
regem sine Sacerdoti et regno assistam. Nemo enim p[ro]prietariis ut sine
p[ro]prietariis regibus non sicut in meo nullas gratias p[ro]prietariis
aut Inducias p[ro]prietariis sine p[ro]prietariis nullas p[ro]prietariis p[ro]prietariis p[ro]prietariis in
auctoritate regibus et p[ro]prietariis ac in regibus p[ro]prietariis p[ro]prietariis dno Inducias
in regibus regibus p[ro]prietariis p[ro]prietariis regibus regibus regibus regibus ad p[ro]prietariis
Sacerdoti dno Inducias p[ro]prietariis p[ro]prietariis p[ro]prietariis p[ro]prietariis p[ro]prietariis p[ro]prietariis
vero in p[ro]prietariis + Inducias regibus regibus regibus regibus regibus regibus et
Constanti p[ro]prietariis de regibus regibus regibus p[ro]prietariis p[ro]prietariis p[ro]prietariis p[ro]prietariis p[ro]prietariis
tam p[ro]prietariis regibus + Inducias dno meo dno Inducias + p[ro]prietariis dno
Evangelica

516
15

EO epno seruo seruorum dei Hadmo et christo filio. Ruggimundo Polome Regi
Illustri et venerabili fratri subiano epno warmien ac dilectis filijs capitulo ecclesie
warmien salutem et apostolicam benedictionem. Quia libenter in pacis obsequantia de
lectamus ea que sunt iudicio vel concordia diffinita ut fidei illibataz persistant
et ne in reciduis contentioniis periculum relabatur aplice nos dicit presidio comu-
niri. Epistola siquidem nobis impex pro parte nra petico continebat qd cum olim
inter clare memorie kazimium Polome Regem genitorez huius filii ego
ex una et bene memorie Nicolay epum warmien tunc in humanis ageret ac
capitulum ecclesie warmien de et super electione seu postulatione epni warmien
quodent ecclesiam warmien epno et pastore uisitata esse contingeret postibus ex
altera suborta fuisset cum suboriri rearsimiliter formidaretur mater quoniam
partes ipse uiamiter tunc ad certam expressam deuenissent compositionem et
concordiam et deinde super interpretatione certe dicte concordie capitulationis
seu clausule uidelicet qd quodent dictam ecclesiam uicere contingeret nos capi-
tulum personam ydonam ac Regibus Polome pro tempore episcopatibus
uona suspectam sed gratiam in illis epum et pastorem eluere teneremini
et forsan certis alijs clausulis in dicta concordia appositis inter te fili Hadmo
et nos frater epno ac capitulum dicte ecclesie similiter eorum formidaretur mate-
ria quoniam tandem penna concordia inter predictos nos super pro-
missis inter uita semper manente. nos ipsi omnes infirmul sub certis tunc expressis
partis et conditionibus licitis et honestis ad certam similiter deuenissent compo-
sitionem et concordiam prout in quibusdam literis uenturicis et publicis iusticia-
mentis desuper confectis dicitur plenius contineri. Quosquidem prout et posse-
riorem compositiones et concordias ac prout illas concernunt omnia et singula
in literis et instrumentis predictis contenta a nobis aplice fecerit munimine
exborari. Nos itaqz vestris in hac parte supplicationibus inclinatis utramque
compositionem et concordiam huiusmodi ac prout illas concernunt omnia et
singula in instrumentis et literis predictis contenta rata et grata habentes
illas sicut uite et sine prouitate no prouide facte sunt ab utraque parte sponte
excepte auctoritate aplice confirmamus et presentis scripti patrocinio commu-
nimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis
et communioms infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis intem-
per hoc attemptare presumpserit indignationem omnipotentis dei ac beatorum
petri et pauli apolorum eius se noverit incursurum. Dedit Rome apud
sanctum Petrum Anno incarnationis dominice millesimo quingentesimo
tercio decimo. septimo id. Decemb. Pontificatus nri anno primo.

plomaty, poety uwiecznzonego, domaga się wyjaśnienia. Genezę wyboru i przebieg starań o objęcie diecezji naświetlają listy samego zainteresowanego, wielokrotnie odspiwane, a potem wydane drukiem, już w wieku XV. Poniższe zestawienie orientuje w listach Warmii dotyczących, zawartych w inkunabule wrocławskim. Prócz daty i adresata figuruje w zestawieniu numeracja kart, liczba porządkowa korespondencji w spisie Voigta⁵ oraz odsyłacz do wyjątków opublikowanych w serii *Scriptores Rerum Prussicarum*⁶.

Data 1457	Adresat	karta	Voigt Nr	„SRP” IV str.
4	IV Henryk Senftleben	d ₂	449	—
4	VII Henryk Senftleben	e _{1v} -e ₂	462	247
5	VIII Henryk Senftleben	f _{2r} -v	476	—
31	VIII Kazimierz Jagiellończyk	f ₃ -g ₁	481	247-248
7	IX Henryk Senftleben	g _{7v} -g ₈	485	248
11	IX Fryderyk III	g ₈ -h ₁	487	248
11	IX Władysław Pogrobowiec	h _{1r} -v	488	—
11	IX Prokop Rabenstein, kanclerz Czech	h _{1v} -h ₂	489	248
11	IX Mikołaj Liscius	h _{3r} -v	491	248-249
11	IX Ulryk Riederer	h _{3v} -h ₄	492	249
11	IX Jan Hinterbach	h ₄	493	—
1	X Henryk Senftleben	i _{3v} -i ₄	499	249
1	X Mikołaj Liscius	i ₄ -i ₅	498	249
1	X Juan Carvajal, kardynał św. Anioła	i ₅ -i _{5v}	500	249
15	X Jodok, elekt wrocławski	k _{4r} -v	502	249-250
20	X Jakub Ptolomeusz	k _{3r} -v	509	250
2	XI Prokop Rabenstein	k _{6r} -v	516	250
2	XI Henryk Senftleben	k _{6v} -l ₁	517	250
2	XI Mikołaj Liscius	l _{1v} -l ₂	519	250
2	XI Ulryk Riederer	l _{2r} -v	520	250
2	XI Jan Nihil	l ₃	523	250
17	XI Juan Carvajal	l _{5v} -l ₆	531	—
22	XI Fryderyk III	l _{6v} -m ₁	533	250-251
22	XI Jan Nihil	m _{1r} -v	534	251
22	XI Jan Hinterbach	m _{1v} -m ₂	535	251-252
22	XI Ulryk Riederer	m ₂	536	252
22	XI Ulryk, biskup Gurku	m _{2r} -v	537	252
22	XI Henryk Senftleben	m _{2v} -m ₃	538	252
24	XI Waclaw Czech (Bohemus)	m ₃	539	252
1	XII Jakub Lodrone	m _{4v} -m ₅	543	252
6	XII Ulryk, biskup Gurku	n _{1v} -n ₂	549	252

⁵ G. Voigt: Die Briefe des Aeneas Sylvius vor seiner Erhebung auf den päpstlichen Stuhl, chronologisch geordnet und durch Einführung von 46 bisher ungedruckten vermehrt, als Vorarbeit zu einer künftigen Ausgabe dieser Briefe. *Archiv für Kunde Österreichischer Geschichts-Quellen* 16 (1856) 321—424.

⁶ T. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke (Hrsg.): *Scriptores Rerum Prussicarum*. Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft. IV Bd. Leipzig 1870. Cytuję: SRP.

W inkunabule wrocławskim brak dwu listów w sprawie warmińskiej: z 28 II 1458 do Bartłomieja Liebenwalda i z 12 IV 1458 do wielkiego mistrza krzyżackiego, Ludwika von Erlichshausen. Pozostałych 31, napisanych w ciągu ośmiu miesięcy, świadczy o stopniu zainteresowania Eneasza biskupstwem warmińskim i pozwala wyróżnić cztery kolejne fazy w staraniach o jego zdobycie.

Faza pierwsza to zabiegi wstępne aż po uzyskanie papieskiego zatwierdzenia elekcji kanonicznej. Trwała od kwietnia do końca sierpnia 1457 roku. Cechuje ją mała ilość korespondencji: trzy listy do Henryka Senftlebena, dziekana kapituły wrocławskiej, pisarza apostolskiego i radcy cesarskiego, agenta Eneaszowego w sprawie warmińskiej. Pierwszy z nich, pominięty przez wydawców *Scriptores Rerum Prussicarum*, jeszcze za życia biskupa Franciszka pisany, zaleca pośpiech i roztropność w załatwianiu sprawy warmińskiej, gdyż nieznanym sposobem dowiedział się o niej prokurator krzyżacki w Rzymie, wówczas Jodok Hohenstein, ale na razie jeszcze w to nie wierzy⁷. Następny list ukazuje ekonomiczny motyw starań o biskupstwo warmińskie. Ostatni list natomiast został wysłany tylko na wypadek, gdyby zaszła potrzeba posłużenia się wrocławskim kanonikiem Mikołajem⁸.

W świetle tych listów widoczne jest, że Eneasza chcąc wzmocnić swoją sytuację ekonomiczną, przez swego znajomego z kancelarii cesarskiej, Henryka Senftlebena, dziekana kapituły wrocławskiej, szukał odpowiedniego dla siebie beneficjum za Alpami. W tym czasie we Wrocławiu dożywał ostatnich swych dni biskup warmiński Franciszek Kuhuschmalz i na jego to diecezję, znaną z zamożności i niezależną od krzyżaków⁹, zwrócona była uwaga Eneasza i jego śląskiego zaufanego.

Druga faza starań, trwająca od końca sierpnia do początku października 1457 roku ma jeden cel: wyjednać u króla polskiego zgodę na kanoniczne objęcie diecezji warmińskiej przez prokuratora, czyli pełnomocnika. Korespondencja w tej sprawie liczy jedenaście listów, mieszczących prócz prośb także opisy dowodów życzliwości, za które należy się Eneaszowi wdzięczność; sowite są też obietnice na przyszłość.

List do Kazimierza Jagiellończyka z 31 VIII 1457 roku rozpoczyna serię. Król dowiadywał się z niego o stanie całej sprawy, począwszy od wakansu diecezji

⁷ Eneasza Sylwiusza Piccolomini do Henryka Senftlebena, Rzym 4 IV 1457: „...rem Varmiensem curabis pro tua sapientia expedire. Nescimus quomodo ad aures procuratoris delata est prutenorum: ille tamen non ostendit se credere: mora periculosa est. Nos si difficultas esset in reseruatione propterea quia in cardinalatu sumus: offerimus apostolicas litteras obtinere quibus reseruatio auferatur: quemadmodum et plures alli fecere cardinales in Almaniam et Gallia. reliqua committimus prudentie et amicitie tue.” (Bibl. Sem. Duch. Włocł. ink XV Q 563 k. d₂).

⁸ Eneasza Sylwiusza Piccolomini do Henryka Senftlebena, Rzym 5 VIII 1457: „Per Nicolaum nostrum canonicum Vratislaviensem: qui nunc Almaniam reuertitur: non putamus necessarium esse multa scribere: ita enim repente facturum est iter: ut multi eum precessuri sint: uisitabit enim quocumque in loco suo ex more compatres atque commatres. ... Tantum rogamus: ut in re illa Varmiensis ecclesie si quid ei committendum uidetur: id pro tua prudentia facias: Est enim Vratislaviam petiturus ut ait: et a nobis litteras habebit ad episcopum illum credentiales ut si opus fuerit eis uti possit. Reliqua ex eo audies:”... (Tamże, k. f_{2r-v}).

⁹ Pius II Pp: Commentarii rerum merorabiliū. Francofordi 1614 s. 28: „In Prussia, quae olim Vlmigeria dicta est, et ad mare Baltheum iacet, ecclesia nobilis ac praedives fuit, quam Varmiensem vocant, multis arcibus, et oppidis, ac latissimo imperio potens...” — por.: *SRP* tom IV s. 217; Aeneas Sylvii Piccolomini postea Pii II Papae: Opera geographica et historica. Helmstadii 1699 s. 280: „Ecclesiae quoque pontificales erectae, trans Vistulam Pomesaniensis, Culmensis, Sambiensis et Varmiensis... Quae una est illis in partibus jure suo utens, nec subjecta Fratibus Theutonicis: reliquos episcopos religionis habitum gestare oportet.” — por.: *SRP* tom IV s. 231—232 i 243. — Przedruk obu urywków w: Iura Reverendissimi Capituli Varmiensis circa electionem episcopi (1724) k. L₄-M₁.

warمیńskiej, aż po zatwierdzenie wyboru Eneasza Sywiusza przez papieża Kaliksta III. Prócz zapewnienia wdzięczności na przyszłość Eneasza przedstawia swą dotychczasową zasługę dla Polski w postaci niedopuszczenia prokuratora krzyżackiego na biskupstwo chełmińskie. Radzi też natychmiastowe wysłanie poselstwa do Stolicy Apostolskiej w celu zawarcia zgody w Prusach i uwolnienia Prus od cenzur papieskich. — List ten uchodzi za arcydzieło zręczności dyplomatycznej¹⁰.

Na króla polskiego mieli wpływać po myśli Eneasza: cesarz Fryderyk III i król węgierski Władysław Pogrobowiec, do których listy noszą datę 11 IX 1457 roku i zawierają podziękowanie za poparcie u papieża. Wobec cesarza mieli patronować prośbie Eneasza: Ulryk Riederer i Jan Hinterbach, jak świadczą listy z tej samej daty. Do króla węgierskiego miał udać się osobiście Henryk Senfleben z protekcją Ludwika i Ottona książąt bawarskich, czego dowodzi list z 7 IX 1457 roku. Popierać sprawę mieli natomiast kanclerz Prokop Rabenstein i Mikołaj Liscius, do których Eneasza wystosował listy z tą samą datą 11 IX 1457 roku. — Dodatkowa korespondencja do Henryka Senflebena i Mikołaja Lisciusa nosi datę 1 X 1457 i spowodowana jest wiadomością o zamierzonym spotkaniu królów węgierskiego i polskiego w Pradze. Eneasza widział w tym doskonałą okazję do załatwienia swej sprawy.

Wydawcy *Scriptores Rerum Prussicarum* pominieli list do Władysława Pogrobowca, w którym Eneasza powołuje się na swą pomoc w obsadzie biskupstwa ratybońskiego Rupertem, księciem bawarskim. List przytaczamy w całości jako tekst źródłowy nr 1. Opuścili także ci sami wydawcy list do Jana Hinterbacha, w którym Eneasza pisze o swej pomocy w wygranu sprawy prebendy ratybońskiej¹¹, a w wyjątkach z listów do Fryderyka III (11 IX 1457) do Henryka Senflebena (7 IX 1457) ponownie pominięta została wzmianka o prekonizacji Ruperta na biskupstwo w Ratyzbonie.

Strategia dyplomatyczna Eneasza Sylwiusza w tym okresie da się przedstawić w formie diagramu I, w którym daty oznaczają wysłane listy, strzałki natomiast wskazują kierunki zamierzonych oddziaływań bezpośrednich i pośrednich.

Trzecia faza starań Eneasza o biskupstwo warمیńskie wyznaczona jest listami z okresu jednego miesiąca: od połowy października do połowy listopada 1457 roku. Wiążą się one z podróżą Bartłomieja Liebenwalda, kanonika warمیńskiego, prokuratora Eneasza Sylwiusza Piccolominięgo, w celu kanoniczego objęcia diecezji warمیńskiej. Po drodze miał on odebrać listy polecające od cesarza i króla węgierskiego do króla polskiego, a z Jodokiem, elektem wrocławskim, miał załatwić sprawę schedy po zmarłym biskupie warمیńskim. Jemu też poruczona została sprawa długu w kwocie 5000 florenów, zaciągniętego przez wielkiego mistrza krzyżackiego u biskupa Franciszka, co wzmiankuje omówiony wyżej list z 1 X 1457 roku do Henryka Senflebena^{11a}. Ogólny ton tej korespondencji to potrzeba poparcia dla misji Bartłomieja Liebenwalda, przeciwko Janowi Lutkowi z Brzezia. —

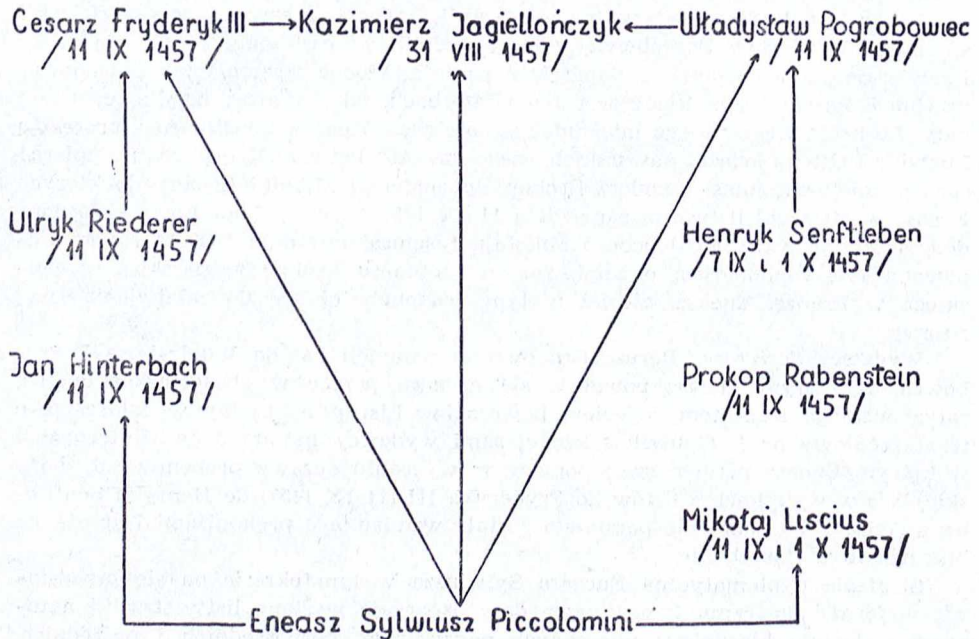
¹⁰ Prochaska: Warmia w czasie trzynastoletniej wojny z zakonem niemieckim. *Kwartalnik Historyczny* 12 (1898) 787, za Röhrichem, którego prace recenzuje.

¹¹ Eneasza Sylwiusza Piccolomini do Jana Hinterbacha, Rzym 11 IX 1457: „Laborauimus diu tui causa aduersus aduersarium tuum super prebenda Ratisponensi: et denique peperimus tibi pacem. Obtinuimus nanque prebendam prouisi Ratisponensi dari domino Hummanno ut tibi quies esset: et ita factum est. hoc scribimus ad consolationem tuam: rogamus: ut nos imperatorie maiestati commendes et iues nos ad possessionem habendam ecclesiae Varmiensis.” (Bibl. Sem. Duch. Włocł. ink XV Q 563 k. h₃).

^{11a} Już po napisaniu i oddaniu niniejszego artykułu ukazała się praca: Ks. Bp W. Urban: Szkice z dziejów diecezji wrocławskiej. Biskup Jodok z Rosenbergu. *Studia Theologica Varsaviensia* III (1965) 383—417. Por. tamże s. 390—392.

Henryk Senftleben dostał jeszcze dodatkowe zlecenie: pomocy Pawłowi Legendorowi, kanonikowi a późniejszemu biskupowi warmińskiemu, w objęciu dziekani głogowskiej (list z 2 XI 1457 roku).

Diagram I

Wydawcy *Scriptores Rerum Prussicarum* spośród ośmiu listów w tym okresie napisanych opuścili jeden, do Juana Carvajala, kardynała św. Anioła, datowany 17 XI 1457 roku, z prośbą o poparcie sprawy warmińskiej u króla węgierskiego¹².

Czwarta faza starań, udokumentowana listami z okresu 22 XI — 6 XII 1457 roku stoi pod znakiem niepowodzenia na dworze cesarskim. Prokurator Eneasza, kanonik Bartłomiej Liebenwald, tydzień na próżno oczekiwał i odjechał bez spodziewanego listu polecającego do króla polskiego. Eneaszy powiadomiony o porażce swego planu wszczął energiczną akcję, wysyłając w ciągu dwu tygodni osiem listów. Sześć z nich ma na celu wyjednanie listu polecającego od cesarza, dwa pozostałe zabiegają o poparcie króla węgierskiego i czeskich Różyców, którym sugeruje się wysłanie Wacława Czecha (Bohemus) w specjalnym poselstwie do króla polskiego.

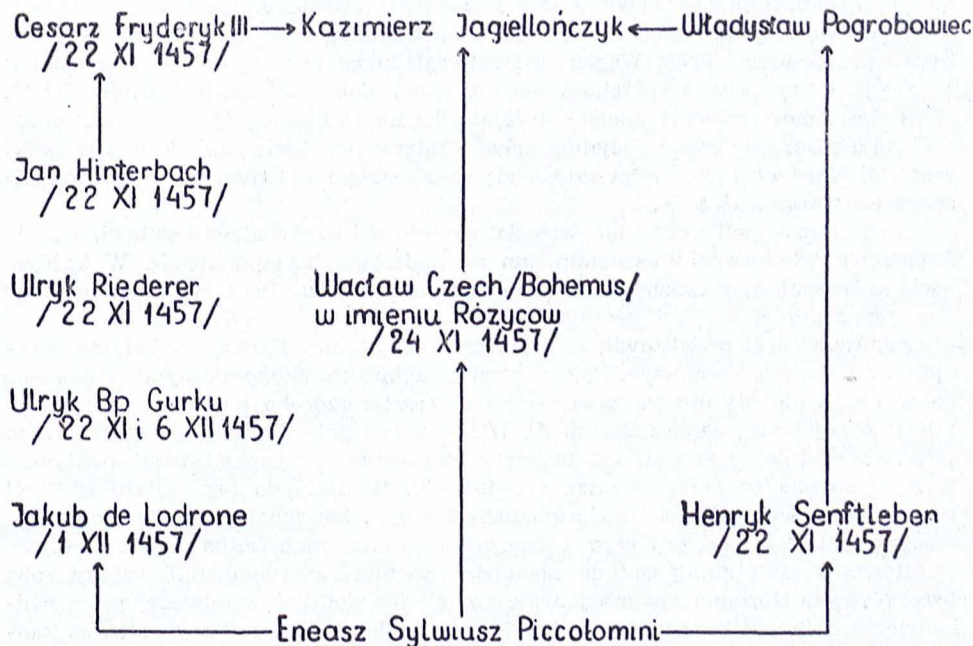
List do Henryka Senftlebena z 22 XI 1457 w sprawie wyjednania poparcia od Władysława Pogrobowca był spóźniony, gdyż król węgierski umarł akurat nazajutrz, 23 XI 1457 roku. Listy do cesarza Fryderyka III i osób, które miały u niego poprzeć sprawę, donoszą że za to co zaszło ponosi winę nie cesarz, który list polecający do Kazimierza Jagiellończyka kazał wysłać, lecz kanclerz Rzeszy, który polecenia nie wykonał, a był nim wtedy Ulryk III biskup passawski, dawniejszy notariusz Władysława Warneńczyka. Zawinił też poplecznicy Eneaszy, dopuszczając, że jego

¹² Eneaszy Sylwiusz Piccolomini do kardynała Juana Carvajala, Rzym 17 XI 1457: „...Commendo me Reverendissimae Dominationi tuae: rogans ut si regem Hungariae adeas: apud eum causam ecclesiae varmiensis adiuves. Nam is cum rege Poloniae plurimum potest.” (Tamże, k. 15v-16r).

prośba dostała się w ręce niezycliwego kanclerza do wykonania, i że nie interweniowali gdy ten zwlekał z załatwieniem. Należy więc wysłać list przez inną kancelarię, konkretnie kancelarię Austrii. Na opieszałość kanclerza trzeba poskarżyć cesarzowi, a jeśli brak poparcia był karą wymierzoną Eneaszwowi za jakies przewinienie, on gotów jest się poprawić, mimo iż sam do winy wobec majestatu cesarskiego się nie poczuwa.

Starania o biskupstwo warmińskie w swej czwartej fazie opierały się na następującym planie, w którym — jak poprzednio — daty oznaczają listy Eneasza Sylwiusza, a strzałki kierunki zamierzonego oddziaływania.

Diagram II

Umiejętna dyplomacja Eneasza Sylwiusza spowodowała napływ listów polecających do kancelarii królewskiej Kazimierza Jagiellończyka. Metryka Koronna w tomie XI mieści dwa listy cesarskie w tej sprawie, dwa papieskie i jeden od kardynała legata.

Pierwszy list cesarza, datowany 18 października 1457 roku postulował oddanie Eneaszwowi Sylwiuszowi w posiadanie biskupstwa warmińskiego, z powołaniem się na zwierzchnie prawa cesarskie do Warmii¹²¹. Drugi list, datowany trzy dni później

¹²¹ Metryka Koronna tom XI, s. 401—402. (Ponieważ prof. Karol Górski przygotowuje wydanie całego tomu XI Metryki Koronnej, poprzestaję na przytoczeniu najistotniejszych tekstów w transliteracji.) „Et quia vt accepimus nonnulli homines Regni et dominiorum vestrorum subditi certa castra, Opida, res et bona ipsius Ecclesie vt premititur, prefato Cardinali comendate, cuiusquidem Ecclesie Regalia et feudalia bona, cum mero et mixto eorum dominyo, a nobis et sacro Romano Imperio dependent Ipsiusque antistes pro tempore existens nostri et Romani Imperij habetur princeps non minimus, temere detinetur occupatus et occupata, fraternitatem vestram rogamus atque requirimus confidenter, quatenus nostri et ipsius Romani imperii contemplacione, apud quoscumque Regni et dominiorum vestrorum subditos, Castra, Opida et bona huiusmodi occupantes vt ab illis discedant, dictumque dominum Eneam amicum nostrum, vt administratorem prefate varmiensis eccle-

i podpisany przez prepozyta trydenckiego Jana Hindelbacha z polecenia cesarza, nie wspomina o prawie cesarskim do ziem pruskich, lecz postuluje podobnie jak pierwszy wydanie Eneasza Sylwiuszowi posiadłości, którymi zawładnęli poddani króla polskiego, nadto zwrot naczyń i paramentów kościelnych¹²². Oba listy domagają się giletu dla wysłanników Eneasza udających się na Warmię.

Pierwszy list papieża, z 5 września 1457 roku, a więc niewątpliwie przywieziony przez Bartłomieja Liebenwalda, zawiera krótką relację o wyborze Eneasza Sylwiusza na biskupa warmińskiego i o papieskim zatwierdzeniu wyboru. Papież prosi o umożliwienie kandydatowi objęcia biskupstwa¹²³. Następny list, przesłany zapewne dopiero w grudniu z Budy przez legata papieskiego, datowany 19 października 1457 roku, stanowi odpowiedź na postulację królewską dotyczącą podkanclerzego Jana Lutka z Brzezia. Papież odmawia ze względu na wysokich protektorów Eneasza Sylwiusza: cesarza i króla Węgier, a i ze względu na prestiż Stolicy Apostolskiej; ze swej strony prosi o przekazanie Eneasza dobr biskupich warmińskich¹²⁴. Wreszcie pismo kardynała Juana Carvajala, legata papieskiego, wysłane 5 grudnia 1457 roku z Budy, w części oficjalnej mówi o załączonym liście papieskim, a w części osobistej (*cordiale inclusum*) wstawia się za Eneaszem Sylwiuszem w sprawie biskupstwa warmińskiego¹²⁵.

Kazimierz Jagiellończyk odpowiedział papieżowi i kardynałowi legatowi, a także Eneasza Sylwiuszowi Piccolominiemu na nadesłaną korespondencję. W każdym liście królewskim zaznaczone zostały suwerenne prawa do Prus zwrotem: *in terris meis prussie*.

Papieżowi król przedstawił, że przyjęcie kandydatury Eneasza Sylwiusza przyniosłoby szkody w dominiach. Polemizował z rachubami ekonomicznymi, wskazując na wyniszczenie biskupstwa przez wojnę. Wreszcie szeroko omówił i raz jeszcze zalecił kandydaturę Jana z Brzezia¹²⁶. W liście do legata papieskiego na Węgrzech jeszcze wyraźniej zaakcentował ubóstwo biskupstwa i ujemne skutki polityczne w razie objęcia go przez Eneasza Sylwiusza¹²⁷. W liście do tego ostatniego król wspomina o niedogodności i niebezpieczeństwie jego kandydatury na Warmię, prosząc o poparcie u papieża swego własnego kandydata, Jana Lutka z Brzezia¹²⁸.

Również sami kandydaci na biskupów warmińskich wymienili między sobą listy. Metryka Koronna zawiera jedynie kopię odpowiedzi wystosowanej przez podkanclerzego Jana z Brzezia do kardynała sjeneńskiego. Podkanclerzy pisze, że kandydatura jego została wysunięta na sejmie w Malborku, poparta wyborem kano-

si illis in antea cessantibus impedimentis veterioribus, libere vti permittatur et frui operam velit dare efficacem"... Por. regest w: T. Wierzbowski. *Matri-
cularum Regni Poloniae Summaria*. T. I. Warszawa 1905, nr. 442.

¹²² Tamże s. 402—404, por. T. Wierzbowski, jw. nr 444.

¹²³ Tamże s. 402, por. T. Wierzbowski, jw. nr 440.

¹²⁴ Tamże s. 365, por. T. Wierzbowski, jw. nr 443.

¹²⁵ Tamże s. 355, por. T. Wierzbowski, jw. nr 456.

¹²⁶ Tamże s. 338—339, por. T. Wierzbowski, jw. nr 459.

¹²⁷ Tamże s. 360: „Miramur admodum, Quod ipse Sanctissimus dominus noster ac eciam prefatus Reuerendissimus dominus Senensis, destructam funditus Ecclesiam sumere affectat que omnium opinione pristino statui longotempore nec conduci poterit nec instaurari. Sit quod sua Reuerendissima paternitas Ecclesiam possideat, Vere Sanctissimus dominus noster Sedesque apostolica nos in membris Dominiorum nostrorum non mediocriter lederet. Super eo scripsimus latissime Sanctitati sue, per nunciosque nostros ore referre commisimus, quot incommoda, quot pericula Regno nostro inde sequerentur. Vere nil tam difficile nobis a sua Sanctitate evenire putamus, quin facile posset tollerari. Excipimus eandem Terrarum prussie Ecclesiam quam hoc facto sua Sanctitas vnacum prefatis Terris nostris prussie nobis adimere conaretur". Por.: T. Wierzbowski, jw. nr 462.

¹²⁸ Tamże s. 341, por. T. Wierzbowski, jw. nr 461.

nicznym, zatwierdzona przez króla¹²⁹. Jako powód negatywnego stanowiska króla względem kandydatury Eneasza wskazał niebezpieczeństwo trudności i licznych zgorzeń wśród ludów zamieszkujących ziemie pruskie.

Rezultat zabiegów Eneasza o biskupstwo warmińskie jest sporny. Sam twierdzi, że objął w posiadanie przez prokuratora swego tę część biskupstwa, która zależna była od króla polskiego¹³. Wydaje się potwierdzać to relacja Bartłomieja Liebenwalda, że przebywał w Rzymie do 10 IX 1457 roku, a potem wysłany przez Eneasza z listami papieskimi do cesarza (zapewne również z korespondencją przeznaczoną dla kręgu cesarskiego, datowaną przez Eneasza 11 IX 1457), do króla polskiego i prałatów polskich, do Wrocławia — w sprawie spadku po biskupie Franciszku — a wreszcie do Prus. I rzeczywiście przybył tu 21 XI 1457 roku (a więc został przepuszczony przez terytorium Polski) i wykonując dekryty papieskie oraz prowadząc układy z Zakonem o zwrot zamków i miast biskupich oraz kapitulnych pozostawał w Prusach do 10 III 1458 roku, poczem udał się do Wrocławia a wreszcie powrócił na wezwanie mocodawcy do Rzymu w dniu 16 VII 1458, by złożyć szczegółowe sprawozdanie¹⁴.

Historycy niemieccy przyjmują, że w części biskupstwa warmińskiego obsadzonej przez krzyżaków Eneasza sprawował rządy przez Arnolda Venrade, jako swego wikariusza generalnego¹⁵. Listy jednak Eneasza pisane w roku 1458 nie tylko tezy tej nie potwierdzają, ale wydają się jej wręcz przeczyć.

List do Bartłomieja Liebenwalda, datowany 26 II 1458 roku z Rzymu, a więc zbyt późno, by mógł zastać adresata na Warmii, zawiera odnośnie Arnolda Venradego alternatywę: jeśliby zrzekł się pretensji do godności biskupa warmińskiego, a byłby zdatny na wikariusza (generalnego), zostanie przyjęty na to stanowisko. W przeciwnym wypadku Eneasza spowoduje admonicję z zagrożeniem najcięższych kar¹⁶.

¹²⁹ Tamże s. 340: „Quippe iam vestram paternitatem scire arbitror, quomodo post eiusdem Ecclesie wacanciam prelati, proceres, Barones et Nobiles, et Ciuitatum illarum Terrarum communitas, in generali Convencione in Castro marienborg pro rebuspublicis acta atque tenta, Me voto vnanimi ad eandem nominarunt. Et eiusdem Ecclesie prelati et Canonici Electione Canonica elegerunt in Episcopum et pastorem Consensusque Regie maiestatis de persona mea interuenit Ac omnia electionem legitimam et Canonicam concernentia subsequia...” Por. T. Wierzbowski, jw nr 460.

¹³ Pius II Pp: Commentarii rerum memorabilium, jw. s. 28: „Possessio ecclesiae a principio Luticoni data est: sed cum Calistus canonicorum postulationi annuens administrationem ecclesiae Aeneae commendasset, possessio quoque ad eius procuratorem delata est eius partis, quam Lutico obtinuerat, qui minime ausus est cardinali adversari.” — por.: SRP tom IV s. 243.

¹⁴ C. P. Woelky (Hrsg.): Memoriale Bartolomei Libenwald: W: *Scriptores Rerum Warmiensium* oder *Quellenschriften zur Geschichte Ermlands*. Bd I. Braunsberg 1866 s. 306—307. (*Monumenta Historiae Warmiensis* oder *Quellensammlung zur Geschichte Ermlands* Bd III. Abt. II): „Item stando in Prussia et exequendo literas apostolicas et petendo restitutionem castrorum et opidorum ecclesie et capituli ab ordine et concordando cum Jeorgio Sliven a XXI Novembris anni LVII usque ad X Marcii anni LVIII exposui florenos XXXVIII”.

¹⁵ C. P. Woelky (Hrsg.): *Johannis Plastwici, Decani Warmiensis, Chronicon de vitis Episcoporum Warmiensium*. *Scriptores Rerum Warmiensium*, jw. s. 96—97 nota 96; Röhrich, jw. s. 393—394.

¹⁶ C. P. Woelky (Hrsg.): *Johannis Plastwici... Chronicon*, jw. s. 96 nota 96: „Insuper scripserunt nobis aliqui canonici Warmienses, se elegisse unum bonum virum ex suis, et rogant, ut cedamus illi; dic eis, ne hoc sperent, quia nunquam faciemus viuentes neque decipiemus, qui nos postularunt, nec expeditur ecclesiae illum assumi. Si tamen tibi et domino Nicolao videtur, quod ille sit utilis pro vicario nostro, et ipse cedat omni iuri, quod pretendit, quamvis nullum habet, accipiemus eum in vicarium; alioquin intendimus contra eum procedere, sicut contra Lutkonem, quem monere fecimus sub gravissimis poenis”.

List do wielkiego mistrza Ludwika von Erlichshausena z 12 IV 1458 roku, pisany z myślą, że Bartłomiej Liebenwald jeszcze przebywa na Warmii, postuluje zwrot zamków i dóbr diecezjalnych zajętych przez krzyżaków. Jedną z racji jest przychylność Eneasza dla Zakonu, którą może poświadczyć prokurator krzyżacki w Rzymie (ten sam Jodok Hohenstein, któremu Eneasza przeszkodził w objęciu biskupstwa chełmińskiego, chcąc przypodobać się Kazimierzowi Jagiellończykowi). W zakończeniu kardynał występuje przeciwko uzurpatorowi (Arnoldowi Venrade), nie mówiąc o ewentualnym wikariacie generalnym, a za to grożąc karami kościelnymi jeżeli nie podporządkuje się upomnieniu papieskiemu¹⁷.

Współczesny wypadkom kronikarz warmiński, dziekan kapituły warmińskiej Jan Plastwich, zwolennik Eneasza Sylwiusza Piccolominiego, podsumowuje relację o jego staraniach stwierdzając z żalem ogólne niepowodzenie¹⁸. Trafność tej oceny aprobuje z perspektywy pięćsetlecia polscy historycy: M. Biskup, K. Górski i I. Zarębski¹⁹. Ten ostatni, dzieląc poglądy A. Prochaski²⁰, słusznie dopatruje się zwycięstwa Eneasza w tym, iż jako papież Pius II zamianował na biskupstwo warmińskie swego kandydata, Pawła Legendorfa, który umiał neutralnością zdobyć przychylność obu walczących stron i objął urząd pasterski w połowie wojny trzynastoletniej. To on jako biskup warmiński podpisał 19 X 1466 roku traktat wieczystego pokoju w Toruniu, wiążący Warmię z Polską, a tym samym zabezpieczający diecezję warmińską przed sekularyzacją, której uległy biskupstwa nadal podlegające Zakonowi. W ten sposób pośrednio spełniły się pragnienia tych kanoników warmińskich, którzy wybierając Eneasza Sylwiusza jako kandydata neutralnego, pragnęli rozdarć biskupstwo ponownie zjednoczyć.

ROK 1513. STARANIA PRYMASA JANA ŁASKIEGO O ZATWIERDZENIE UKŁADU PIOTRKOWSKIEGO

Dedykacja i glosatura wrocławskiego inkunabułu Eneaszkowych listów kardynalskich przynosi nam w rok 1513, lecz nie zmienia scenerii ani ról — są tylko inne osoby. Recz dzieje się w Rzymie, dotyczy biskupstwa warmińskiego. Chodzi mianowicie o potwierdzenie Stolicy Apostolskiej dla układu piotrkowskiego z 7 XII 1512 roku w sprawie wyboru biskupów miłych królowi polskiemu. Papieżem jest Leon X, cesarzem Maksymilian I, królem Polski Zygmunt Stary, wielkim mistrzem krzyżackim Albrecht Brandenburski, prokuratorem zakonnym w Rzymie Jan Blankenfeld. Zamiast kardynała Eneasza główną rolę gra prymas Jan Łaski. Kapitułą warmińską reprezentuje dziekan Bernard Sculteti.

W tym kontekście historycznym należy osadzić następujące glosy marginalne

¹⁷ G. Voigt: Die Briefe des Aeneas Sylvius, jw. s. 420—422: „Accepimus insuper quendam in illis partibus se pro electo gerere. Non enim vos latere existimamus, postquam nos postulati fuimus ac etiam Dominus noster ecclesiam illam nobis commendavit, neminem ad eam canonicie eligi potuisse, et cum id sedi apostolice ignominiosum sit, dominus noster in illum monitorium decrevit, qui si non cessaverit, censuris ecclesiasticis eum cessare compellet.” — por. SRP tom IV, s. 252—253.

¹⁸ C. P. Woelky (Hrsg.): Johannes Plastwich... Chronicon, jw. s. 98: „Nihil enimvero pater ipse reverendissimus de possessionibus adipisci nec cuiuspiam obedientiam obtinere, nisi capituli maioris partis et sanioris”.

¹⁹ K. Górski: Pomorze w dobie wojny trzynastoletniej. Poznań 1932 s. 133—134. I. Zarębski: Stosunki Eneasza Sylwiusza z Polską i Polakami. Kraków 1939 s. 48. M. Biskup: Trzynastoletnia wojna, jw. s. 515.

²⁰ Jak wyżej, s. 788.

wpisane na listach warmińskich późniejszego papieża Piusa II, zawsze w tym samym inkunabule wrocławskim:

1. *de ecclesia Varmiensi*
(4 VII 1457 do Henryka Senftlebena)
2. a. *Ad Regem Casimirum pro possessione ecclesie varmiensis*
b. *petit possessionem* (ręka 2)
c. *Laus regis polonie* (por. tabl. I)
(31 VII 1457 do Kazimierza Jagiellończyka)
3. *Litteras ad Polonie Regem pro ecclesia varmiensi*
(7 IX 1457 do Henryka Senftlebena)
4. a. *Rogat Fredericum Imp(eratorem) ut scribat ad polonie Regem pro possessione ecclesie varmiensis et ut subscribat litteras manu propria*
b. *petit ab Imperatore litteras ad polonie regem pro possessione warmien(si)* (ręka 2)
(11 IX 1457 do Fryderyka III)
5. a. *Rogatur Rex Vngarie ut scribat litteras ad Regem polonie pro possessione ecclesie varmiensis.*
b. *vt possessionem ecclesie varmiensis rex polonie sibi assignet* (ręka 2)
(11 IX 1457 do Władysława Pogrobowca)
6. a. *litteras ad Regem polonie commendatitias*
b. *pro possessione warmien(si)* (ręka 2, por. tabl. II).
(11 IX 1457 do Ulryka Riederera)
7. *Tractandum cum polonie rege de ecclesia varmiensi*
(1 X 1457 do Henryka Senftlebena)
8. *De concordia inter Regem polonie et fratres beate marie Teutoniarum*
(1 X 1457 do kardynała legata Juana Carvajal)
9. *Rex polonie fouet luticonem in ecclesia varmiensi*
(2 XI 1457 do Prokopa Rabensteina)
10. *de varmiensi ecclesia*
(2 XI 1457 do Jana Nihila)
11. *fredericus imper(ator) scripsit ad Regem polonie pro ecclesia (v)armiensi*
(22 XI 1457 do Fryderyka III)
12. *desperat de possessione ecclesie varmiensis*
(22 XI 1457 do Jana Nihila)
13. *Conqueritur Episcopo Gurcensi quod Cancellaria Imperatoris non scribit iterum Regi polonie.*
(22 XI 1457 do Ulryka biskupa Gurku)
14. *Conqueritur episcopo Gurcensi quod Cesar non iterum scripserit ad Regem polonie pro ecclesia varmiensi.*
(6 XII 1457 do Ulryka biskupa Gurku)

Ręka druga (głosy marginalne 4 b, 5 b, 6 b) jest identyczna z ręką prymasa Jana Łaskiego, która wpisała dedykację na początku tomu. Potwierdziło to również porównanie pisma z odręcznymi uzupełnieniami arcybiskupa Łaskiego na liście do Mikołaja Kamienieckiego z 16 I 1515 roku²¹. — Identyfikacja ręki pierwszej (pozo-

²¹ Minuta w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie. Cytuję: AAG. I a nr 4, 28.

stałe glosy marginalne) nie była wiele trudniejsza, gdyż jest rzeczą znaną współpracą Bernarda Wapowskiego z prymasem Janem Łaskim w czasie jego poselstwa do Rzymu²². Wystarczyło tylko sięgnąć po autografy Wapowskiego (dochowało się ich niestety niezmiernie mało)²³. Porównanie glosatury ręki pierwszej z podpisami na listach do Jana Dantyszka z 22 VIII i 1 XII 1530 roku pozwoliło stwierdzić tożsamość ręki²⁴.

Zestawienie obok siebie w glosaturze marginalnej inkunabułu wrocławskiego rąk Łaskiego i Wapowskiego prowadzi do wniosku ubocznego, iż zachodziła między nimi duża różnica wieku. Zapisy Wapowskiego są charakterystyczne dla wieku XVI, a wpisy Łaskiego, w jednym wypadku z pewnością uzupełniające zapis Wapowskiego, robią wrażenie pochodzących z wieku XV. Da się to wytłumaczyć faktem, że prymas Łaski urodzony w 1455 roku uczył się pisać dużo wcześniej od Wapowskiego. Stąd nie do przyjęcia wydaje się koniektura *Nowego Korbuta* wyznaczająca datę urodzenia B. Wapowskiego już około 1450 roku, a więc jeszcze przed urodzeniem J. Łaskiego. — Biorąc pod uwagę pojawienie się Wapowskiego na uniwersytecie krakowskim w roku 1493, dwa lata po Mikołaju Koperniku, urodzonym w 1473 roku, można przyjąć jako prawdopodobną datę urodzenia Bernarda Wapowskiego rok 1475. I rzeczywiście, zarówno autografy w roku 1530 jak i prace kartograficzne w tych właśnie latach prowadzone przez Wapowskiego, w najmniejszym stopniu nie wykazują cech starczych człowieka 80 letniego, przeciwnie, zdradzają siłę wieku męskiego²⁵.

Ustalwszy czyje ręce dokonywały wpisów na marginesie warmińskiej korespondencji Eneasza Sylwiusza Piccolominiego, wiemy już iż listy kardynalskie stanowiły przedmiot zainteresowania historyka, Bernarda Wapowskiego i posła króla polskiego na V Sobór Laterański, prymasa Jana Łaskiego. Obaj w swych własnoręcznych glosach marginalnych zaznaczają te miejsca, z których wynika, że przyszły papież Pius II króla polskiego prosił o posiadanie diecezji warmińskiej. Można to wyjaśnić w formie dwu hipotez nie wykluczających się wzajemnie: 1. listy warmińskie Eneasza Sylwiusza były jednym z argumentów historycznych przemawiających za zatwierdzeniem układu piotrkowskiego; lub 2. listy te zostały wykorzystane w polemice z krzywdzącymi Polskę poglądami historycznymi Eneasza. — Obu tym hipotezom przyjrzymy się z osobna w świetle dostępnych źródeł.

Układ piotrkowski z 7 XII 1512 roku wymagał aprobaty papieskiej. Starania o nią podjął biskup Fabian z Łęczan (Fabian Tettinger Merkelingerode von Lossainen) wraz z kapitułą warmińską jeszcze tego samego miesiąca, wystawiając

²² J. Korytkowski: Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821 czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim. Tom II. Poznań 1888 s. 619. — S. Łukas: Rozbiór podługoszowej części kroniki Bernarda Wapowskiego. *Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności X* (1879) 210. — J. Szujski (wyd.): Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochońnic kantora katedralnego krakowskiego część ostatnia czasy podługoszowe obejmująca (1480—1535). Kraków 1874. *Scriptores Rerum Polonicarum* tom II, s. 113.

²³ Szujski, jw. s. XX.

²⁴ List z 1 XII 1530: Biblioteka Czartoryskich — Kraków, rkp 1596 k. 267. List z 1 XII 1530: Biblioteka Uniwersytecka w Uppsali, rkp H 154 k. 39. — Za uprzejme i bezinteresowne nadesłane facsimile listu B. Wapowskiego składam niniejszym podziękowanie Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali.

²⁵ Szujski, jw. s. IX i Łukas, jw. s. 207, nie wypowiadają się w sprawie daty urodzenia, lecz rozpoczynają życiorys B. Wapowskiego datą pojawienia się na uniwersytecie w Krakowie: 1493 rokiem. — Bibliografia Literatury Polskiej *Nowy Korbut* tom III [Warszawa] 1965, s. 373.

pełnomocnictwo w tej sprawie dla kanoników warmińskich przebywających w Rzymie. Byli to: dziekan: Barnard Sculteti oraz kanonicy: Albert Bischoff, Michał Sander, Maurycy Ferber i Krzysztof Suchten²⁶. Nieopublikowaną dotychczas treść pełnomocnictwa i zaleceń doń dołączonych (częściowo tylko przekazane H. Schmaucha przytoczonych)²⁷, załączamy na podstawie konceptu zachowanego w Archiwum Diecezji Warmińskiej, jako tekst źródłowy nr 2 (por. tabl. III).

Gdy arcybiskup Łaski przybył do Rzymu, jeszcze w czerwcu 1513 roku kanonicy warmińscy tam bawiący — niewątpliwie w oparciu o pełnomocnictwo — zwrócili się doń, by uzyskał u Stolicy Apostolskiej brewia przekazujące całą sprawę do załatwienia na terenie Prus. Wrocie zamiary względem układu piotrkowskiego, które kierowały tą prośbą, ujawnił prymasowi w zaufaniu Maurycy Ferber, jak wynika z korespondencji Łaskiego do króla z 1 VII (1513) roku, stanowiącej tekst źródłowy nr 3.

Kanonicy warmińscy na razie jeszcze nie wiedzieli, że prymas na polecenie Zygmunta Starego²⁸ zabiega o zatwierdzenie układu na miejscu, w Rzymie i wygotował w tej sprawie memoriał do papieża. Dopiero gdy kanonik warmiński Krzysztof Suchten, będący referendarzem datarii apostolskiej, dostał memoriał do rąk, sprawa się wydała. Z memoriału sporządzono odpis i wysłano na Warmię. Jego dosłowne brzmienie przytaczamy jako tekst źródłowy nr 4 (por. tabl. IV—V). — Łaski występując w imieniu Zygmunta Starego przedstawił stan sprawy począwszy od ugody biskupa Mikołaja Tungena i kapituły warmińskiej z Kazimierzem Jagiellończykiem, poprzez spory co do jej interpretacji, aż do obszernego streszczenia ponownego układu piotrkowskiego, zawartego przez biskupa Fabiana z Łęzań i przedstawicieli kapituły z Zygmuntem. Zakończenie stanowi prośba o zatwierdzenie papieskie. — Brak w memoriale argumentu historycznego ze starań Eneasza Sylwiusza u króla polskiego o objęcie biskupstwa warmińskiego.

Krzysztof Suchten powiadomił natychmiast o odkryciu biskupa Fabiana z Łęzań²⁹ oraz prokuratora generalnego krzyżaków w Rzymie. Doniósł o całej sprawie Zygmunтови Staremu kardynał Achilles de Grassis, protektor Polski, listem pisany około 10 IX 1513 roku³⁰. Powiadamiając, że przeciwnicy wyrwali całą rzecz z rąk jego i prymasa, domyślał się mylnie, że pierwszy wpadł na ślad poseł cesarski Carpi i on powiadomił prokuratora Jana Blankenfelda, który z kolei zmobilizował kanoników, posługujących się pełnomocnictwem kapitulnym. Kardynał de Grassis radził więc królowi by zdobył nowe pełnomocnictwo od kapituły warmińskiej i nadesłał je jemu lub arcybiskupowi gnieźnieńskiemu. Uważał nadto za pożyteczne skierowanie sprawy do załatwienia w kraju, obiecując że przypilnuje powierzenia jej osobie obranej przez króla, na przykład biskupowi wrocławskiemu, co przesądzi o pozytywnym wyniku.

Prymas Jan Łaski nie złamany piętrzącymi się trudnościami wyjednał u pa-

²⁶ Schmauch H.: Die kirchenpolitischen Beziehungen des Fürstbistums Ermland zu Polen. *ZGAE* 26 (1937) 295. — Dane biograficzne: H. Zins: Kapituła fromborska w czasach Mikołaja Kopernika. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1959 s. 431, 422—3, 430, 425, 433—434.

²⁷ H. Schmauch, jw. s. 297 nota 1.

²⁸ Por.: Acta Tomiciana tom II, nr 227 s. 186—187 i nr 236 s. 194.

²⁹ List datowany z Rzymu 27 VIII 1513. Oryginał w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie — cytuję ADWO — fascykuł D 100, k. 77. Przedruk. J. Kolberg: Der ermländische Dompropst Christoph von Suchten († 1519). *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte*. Supplementheft XX. Freiburg im Breisgau 1913 s. 164—165 nota 2.

³⁰ Kopia przekazana do wiadomości prymasa Jana Łaskiego w AAG I a nr 5, 12. Przedruk: J. Brzeziński: O stosunku piątego Powszechnego Soboru Laterańskiego do Polski. Kraków 1897 s. 80—82, załącznik Nr 3.

pieża utworzenie komisji dla przesłuchania stron. Wiadomość o tym zawarta jest w raporcie prokuratora krzyżackiego Jana Blankenfelda wysłanym do wielkiego mistrza Albrechta w dniu 29 IX 1513 roku, którego część nas interesująca stanowi tekst źródłowy nr 5 (por. tabl. VI)³¹. W skład komisji weszli: kardynał Piotr de Accoltis de Aretio zwany Ankońskim (*Anchonitanus*) i przedstawiciel datarii Wawrzyniec Pucci, mianowany wkrótce też kardynałem. Stronami byli: poseł króla polskiego prymas Jan Łaski, Jan Blankenfeld prokurator krzyżacki, dziekan kapituły warmińskiej Bernard Sculteti i kanonicy warmińscy.

Pierwszy zabrał głos arcybiskup Jan Łaski. Roztoczywszy szeroką argumentację historyczną złożył w imieniu króla prośbę o zatwierdzenie układu piotrkowskiego, a w końcu zakwestionował obecność prokuratora krzyżackiego, skoro sprawa nie dotyczy Zakonu i brak mu specjalnych pełnomocnictw od wielkiego mistrza.

Jan Blankenfeld przeciwstawił się historycznym wywodom Łaskiego w części dotyczącej krzyżaków, powołując się na „historie i przywileje”, a dalej wskazał na swe ogólne pełnomocnictwo jako wystarczające do występowania, zwłaszcza że brak było czasu na wystawienie i nadesłanie specjalnego. Zainteresowanie Zakonu tą sprawą wynika stąd, że chodzi nie o sprawę w praktyce przez papieża potwierdzoną, ale odwrotnie, której zatwierdzenia wszyscy papieże odmówili. Następnie ze względu na liczne dobra zakonne położone w diecezji warmińskiej Zakonowi nie jest obojętne, czy biskupem jest Polak, czy Niemiec. Wreszcie, gdyż z czasem (oczywiście nie za Zygmunta i Albrechta, związanych pokrewieństwem i przyjaźnią) może dojść do zatargu polsko-krzyżackiego, a wtedy będzie miało duże znaczenie, kto będzie dzierżył zamki i miasta diecezji.

Bernard Sculteti z kanonikami oświadczyli, że nie chcą mieć obcych biskupów, a zwłaszcza Polaków. Na interwencję prymasa Łaskiego, że Polacy w Prusach nie są obcymi, powtórzyli swój protest oświadczając, że są w większości gdańszczanami i obawiają się, że tu chodzi nie tylko o obsadzenie diecezji warmińskiej³².

Jan Blankenfeld pod koniec raportu, pisanego zapewne w miarę biegu wypadków, uspokaja wielkiego mistrza, że niebezpieczeństwo zostało zażegnane, bo uzyskał obietnicę od papieża, iż w tej sprawie nie pójdzie na rękę królowi polskiemu. — Zresztą pobudził do działania posła cesarskiego, a kanonicy krzążą się pilnie.

Dalszy bieg sprawy nie potwierdził przewidywań prokuratora krzyżackiego. Po połowie listopada nadeszło — postulowane przez Łaskiego jeszcze na długo przed listem kardynała Achillesa de Grassis — pełnomocnictwo biskupa Fabiana i kapituły warmińskiej dla arcybiskupa Łaskiego i kardynała Tomasza Bakocza z Ostrzyhomia³³, a *breve* papieskie Leona X zatwierdzające układy piotrkowskie z 1479 i 1512 roku nosi datę 25 XI 1513 roku³⁴ (por. tabl. VII).

³¹ Oryginał z Ordens Brief-Archiv w Królewcu znajduje się obecnie w Staatliches Archivlager w Getyndze. Biblioteka P.A.N. w Gdańsku posiada facsimile w mikrofilmie nr 94. — Za bezinteresowny trud sprowadzenia mikrofilmu z Getyngi składam Gdańskiej Bibliotece P.A.N. uprzejme podziękowanie.

³² Gdańszczanami byli trzej spośród kanoników będących wówczas w Rzymie: Krzysztof Suchten, Albert Bischoff i Maurycy Ferber (sprzyjający Polsce). Por.: H. Zins: Kapituła fromborska, jw. s. 403, 422, 425, 433—434. — Tegoż: Ród Ferberów i jego rola w dziejach Gdańska. Lublin 1951 s. 19, 55. — Znamienne jest, że Łaski nie zakwestionował obecności kanoników warmińskich. Musieli się oni wylegitymować swym specjalnym pełnomocnictwem z 28 grudnia 1512 roku, wbrew temu co twierdzi H. Schmauch, jw. s. 301.

³³ Acta Tomiciana, tom. II nr 303 s. 229, nr 304 s. 230—231.

³⁴ Odpis w ADWO, sygnatura dawnego archiwum kapitulnego: Schieblade LXIII Nr 80. — Przedruki częściowe: Iura Reverendissimi Capituli Warmiensis, jw. oraz F. Hipler: Die ermländische Bischofswahl vom Jahr 1549. ZGAE 11 (1894—1897) 94 Anhang I. Przedruk całości na podstawie: „Transumpta ex archivo

W ten sposób prymas Jan Łaski załatwił pomyślnie jedno z zadań swego poselstwa. Argumentacja historyczna, którą wytoczył wobec komisji papieskiej, zmuszając Blankenfelda do kontrargumentacji również historycznej, uzasadnia zainteresowanie Wapowskiego i Łaskiego warmińskimi listami Eneasza Sylwiusza. One dowodziły niezbicie, że już w poprzednim wieku kardynał, przyszły papież, uznawał wpływ króla polskiego na obsadę biskupstwa warmińskiego. Mogły więc być przytoczone na dowód faktycznej aprobaty papieskiej, wywołując replikę Blankenfelda, że papieże zatwierdzenia odmówili.

Glosatura Wapowskiego i Łaskiego w inkunabule wrocławskim listów kardynalskich Piusa II może mieć związek z prostowaniem jego nieprzychylnych sądów o Polsce, wypowiedzianych w dziełach historycznych. Opublikowany ostatnio przez prof. J. Garbacika z rękopisu zagrzebskiego list prymasa Łaskiego z 28 VII 1514 do kustosa krakowskiego Bernardyna Gallo i do kanonika krakowskiego Macieja Karpigi, zwanego Miechowitą, postuluje dostarczenie potrzebnych materiałów do dnia 1 I 1515, gdyż w Rzymie znalazł się historyk gotów podjąć polemikę z tezami Eneasza Sylwiusza³⁵.

Łaski prosi o wypisy z *Annales Poloniae* Długosza, którymi w Rzymie nie dysponował. Utyskuje, iż królów polscy, aż do panującego Zygmunta Starego włącznie, nikomu za granicą, a niewielu tylko Polakom to dzieło udostępniłi. Tym tłumaczy — obok niedostatecznej znajomości dziejów u Eneasza Sylwiusza — roz-

Capitulari": H. Schmauch: Die kirchenpolitischen Beziehungen, jw. s. 336—337. Poza różnicami ortograficznymi zachodzą następujące odmiany tekstowe: Schmauch słusznie poprawia „nostra” i „nostros” na „vestra” i „vestros”, mylnie natomiast podaje „et” zamiast „ac” oraz „homines” zamiast poprawnego „omnes”, opuszcza wreszcie w dacie „millesimo”. — Por. tablica VII. — Eichhorn: Geschichte der erml. Bischofswahlen, jw. s. 269—280; B. Leśnodorski: Dominum Warmińskie (1243—1569). Poznań 1949 s. 62; H. Zins: Walka Polski o obsadę biskupstwa warmińskiego na przełomie XV i XVI wieku na tle polityki zjednoczeniowej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia Sectio F XII*, 3 (1957) 72—74. — Przypuszczenie Schmaucha i Leśnodorskiego, iż *breve* jest antydatowane, wydaje się prawdopodobne. Zygmunt Stary załatwił 5 V 1514 roku skargę biskupa Fabiana z Łężan na frakcję kapitulną nieprzychylną układowi piotrkowskiemu. Poskromił mianowicie kanonika Andrzeja Kopernika, który na skutek namowy chciał wycofać swój podpis z pełnomocnictwa kapitulnego, a tym samym pozbawić je większości kapitulnej. Król zlecił także prymasowi Łaskiemu w Rzymie obronę Fabiana i przesłał nowe pełnomocnictwo przezeń wystawione, raz jeszcze polecając go bronić przed własnymi kanonikami. (Por. Acta Tomiciana, tom III nr 56, 58, 108, 109, 173 i 234 s. 60, 61, 87—88, 123—124, 184—185). Prymas w odpowiedzi królowi, datowanej w połowie sierpnia tegoż roku, zaproponował wyjednanie u papieża Leona X *breve* powierzającego załagodzenie sporu kanoników z biskupem Fabianem biskupowi wrocławskiemu (AAG I a nr 5, 48). — Dążenie do unieważnienia pełnomocnictwa i nadesłanie nowego przez Króla wydają się świadczyć, że jeszcze wiosną 1514 roku zatwierdzenie układu przez papieża nie było w Polsce znane.

³⁵ J. Garbaciak: Prymas Jan Łaski o fałszerstwach historycznych papieża Piusa II. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* 12 (1963) 25—44. Tekst listu na s. 33—42. — Tenże (wyd.): Materiały do dziejów dyplomacji polskiej z lat 1486—1516 (kodeks zagrzebski). Wrocław—Warszawa—Kraków 1966. — Tekst listu, w wersji poprawniejszej niż poprzednio wzmiankowana, na str. 185—193. Cytuję wersję poprawniejszą po skolacjonowaniu z facsimile: Biblioteka Jagiellońska rkp przybytki nr 128/56.

powszechnienie jego nieprzychylnych dla Polski poglądów u nowszych historyków³⁶. Źródła tendencyjnie niechętniej postawy Eneasza wobec dziejów polskich dopatruje się Łaski w fakcie niedopuszczenia do objęcia biskupstwa warmińskiego³⁷. Dziejom Prus i sporów polsko-krzyżackich poświęca wiele miejsca, krótko przedstawiając swój pogląd w liście, a szerzej w załączonych do listu twierdzeniach Eneasza Sylwiusza, wynotowanych z dzieł Sabellika, zaopatrzonych w wytyczne odpowiedzi, dla których spodziewał się otrzymać z Krakowa zwięzłe wypisy z Długosza³⁸.

List do Galla i Miechowity pozwala zinterpretować glosaturę Wapowskiego i Łaskiego w inkunabule wrocławskim jako bazę źródłową dla zarzutów stroniczości w przedstawianiu spraw polskich przez Eneasza Sylwiusza. Byłyby więc te glosy autentycznym śladem³⁹ ambitnego przedsięwzięcia polemicznego zamierzonego przez prymasa na skalę europejską. Nadto stanowiłyby poparcie przypuszczenia, iż Bernard Wapowski miał być autorem projektowanej repliki na tezy Eneasza⁴⁰. — Trudność sprawia darowanie inkunabułu Hieronimowi Łaskiemu w dniu 3 XII 1514 roku, czyli na miesiąc przed terminem dostarczenia materiałów historykowi. Mógł on jednak warmińskie listy Eneasza Sylwiusza wykorzystać wcześniej, a tym samym stały się one zbędne.

Osobiste poglądy Łaskiego na dzieje Prus i stosunki polsko-krzyżackie, którym daje wyraz w załączonym do listu kwestionariuszu kwerendy w *Annales Poloniae* Długosza, są zapewne te same, którym dał wyraz we wrześniu poprzedniego roku na przesłuchaniu wobec komisji papieskiej w sporze o obsadę biskupstwa warmińskiego. Nie mogły się spodobać prokuratorowi Janowi Blankenfeldowi długie wywody o rycerzu polskim, wysłanym do „Gitonów” przez polskich książąt, któremu to rycerzowi było imię „Pruski”, skąd poszła nazwa Prus i Prusów; dalej wykazywanie niesłuszności tez krzyżackich takich jak darowanie Prus Zakonowi przez cesarza, większe osiągnięcia Zakonu niż Polski w walce z Prusami, budowa zamku malborskiego na miejscu świętego dębu pogańskiego, pobicie Tatarów i Polaków w Prusach przez Ottokara Czeskiego, uposażenie wszystkich czterech biskupstw

³⁶ J. G a r b a c i k (wyd.): *Materiały*, jw. s. 186: „...ex nostris annalibus studiose summattimque excerptos quamprimum pro nostra erga te benivolentia ad nos mittere velis...”. Tamże, s. 190: „...aut quia insufficienter antiquitatem indagatus fuit, ad haec enim tempora Serenissimi etc. Sigismundi etc. regis nostri Annales Poloniae nulli exterorum paucis vero Polonorum erant per reges crediti”.

³⁷ Tamże, s. 188: „qui Pius propter possessionem Warmiensi Ecclesie per Kazimirum tercium regem sibi non admissam, quocienscumque (...) in Epistolis sive Europe, Bohemie, et Assie historiis, polonici nominis incidit vicinitas, obtenebravit claritu(dinem) et gentis et principum...” — Tamże, s. 190: „vel quia semper dignitati gentis et regie Poloniae pro Warmiensi Ecclesia sibi per regem non admissa nocuit...” — Prymas Jan Łaski w swej insynuacji przeciwko Piusowi II idzie za Długoszem, którego pogląd poprzez Miechowitę przyswoił sobie także Bernard Wapowski. Por.: B. W a p o w s k i: *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Tom III. Wyd.: M. M a l i n o w s k i. Wilno 1848 s. 366. — L u k a s: *Rozbiór*, jw. s. 214—217. — *Powszechny w XVI wieku pogląd na źródło niechęci Eneasza do Polski skorygowała historiografia współczesna*. Por.: I. Z a r ę b s k i: *Stosunki Eneasza Sylwiusza z Polską*, jw. s. 102.

³⁸ J. G a r b a c i k: *Materiały*, jw. s. 186—187, 188—189, 191—193.

³⁹ T e n ż e: Prymas, jw. s. 33.

⁴⁰ Tamże, s. 32. Por.: T e n ż e: *Materiały*, jw. s. 185 n.: „His tamen nec reffragari, nec assentiri uelim. Enimuero ipse egre ferens regnum Poloniae Contra omne Jus atque pium ab hoc scriptore carpi atque Vilipendio haberj compellatus sum rome quendam historiographum, ut aliquid (rei veritatem sequendo) de rebus gestisque Polonicis, priusquam sum ederet opus, ad refellendum Pii falsas assertiones exararet. Qui mihi facturum promisit modo sibi preberem materiam scribendi”. — Na B. Wapowskiego wskazują słowa: „w Rzymie” oraz „zanim wyda swe dzieło” czyli *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*.

pruskich przez krzyżaków. — Prokurator nazwał wywody Łaskiego „długimi baśniami”, ale odpowiedział na nie na podstawie „historii, przywilejów i innych akt”.

Która z dwu interpretacji glos inkunabułu wrocławskiego jest bardziej przekonująca, ocenią sami czytający. Wydaje się, iż obie mają cechy prawdopodobieństwa, a jako nie wykluczające się wzajemnie, mogą być obie razem przyjęte.

ROK 1520. HIERONIM ŁASKI I POLSKA DYPLOMACJA ANTYKRZYŻACKA

Bratanek prymasa, syn Jarosława Łaskiego imieniem Hieronim, lecz również Jarosławem zwany, urodzony 27 IX 1496 roku, wychowywał się u stryja i wraz z nim wyjechał do Rzymu w 1513 roku. Z początku pobierał nauki w Rzymie, lecz od października następnego roku studiował w Bolonii wraz z braćmi Janem (późniejszym dysydentem) i Stanisławem. Opiekun młodych Łaskich w Bolonii, J. Brannicki, uważał Hieronima za najzdolniejszego.

Stryj z odległości czuwał nad przebiegiem studiów, domagając się okresowych sprawozdań z poczynionych postępów. Z jednego takiego listu, własnoręcznie przez Hieronima do arcybiskupa pisanego, wynika, że jako lekturę w czasie posiłków czytały Eneasza Sylwiusza Piccolominiego *Historia Bohemica*. Zapewne w tym samym celu prymas wysłał z Rzymu do Bolonii zadedykowany Hieronimowi zbiór listów Eneaszowych, wykorzystany już przy staraniach o zatwierdzenie układu piotrkowskiego lub w opracowaniu sprostowań na nieprzychylnie Polsce poglądy obiegające ówczesną historiografię. — Może jeszcze i to arcybiskup miał na uwadze, by młodzi bratankowie, zapoznawszy się z dziełami historycznymi Eneasza, sami mogli się przekonać, czytając listy, gdzie leży źródło jego — w mniemaniu XVI wieku — do Polski niechęci.

Gdy po odbytych studiach i pielgrzymce do Ziemi Świętej Hieronim powrócił do kraju, stryj ożenił go z Anną z Kurozwek, nad którą od śmierci jej ojca, Adama, sprawował opiekę. Anna wniosła Hieronimowi w wianie wielkie dobra ziemskie w województwach krakowskim i sandomierskim, z zamkiem w Rytwianach. Stawszy się magnatem Hieronim szybko awansował w urzędach: 1520 krajczy koronny, 1523 wojewoda inowrocławski, 1523/24 wojewoda sieradzki⁴¹.

Już w kwietniu 1520 roku Hieronim Łaski obarczony został pierwszą misją dyplomatyczną do dworu francuskiego i do cesarza Karola V. Misja była trudna i ważna, gdyż cesarz otwarcie sprzyjał wielkiemu mistrzowi Albrechtowi w toczącej się wojnie polsko-krzyżackiej. Zadaniem posła polskiego było utrudnianie akcji cesarskich mających na celu wsparcie militarne Albrechta, a także informowanie o tego rodzaju przedsięwzięciach króla polskiego. Z zadania tego Hieronim nienajlepiej się wywiązał, jak wynika z listownego upomnienia wysłanego doń przez Zygmunta Starego z obozu w Wągrowcu, gdzie gotował się na odparcie posiłków niemieckich⁴².

Wydaje się, że wrocławski obecnie inkunabuł z listami kardynalskimi Piusa II towarzyszył Hieronimowi w pierwszej podróży dyplomatycznej: może jako zbiór wzorów epistolograficznych, ale także i w innym celu. Oto na wolnych kartach z przodu i tyłu książki zostały wpisane trzy dokumenty, istotne dla dyplomacji polskiej owej doby. List Leona X do Zygmunta Starego z 26 II 1520, datowany

⁴¹ Dane biograficzne na podstawie: A. Hirschberg: Hieronim Łaski. Lwów 1888 s. 5—13. — W. Pocięcha: Ze studiów bolońskich Jana Łaskiego. *Reformacja w Polsce* 4 (1926) 144—152. — I. Zarębski: Stosunki Eneasza Sylwiusza z Polską, jw. s. 109. — K. Niesiecki S. I.: Herbarz polski. Tom I. Lipsk 1839 s. 152—153, zestawienie opracowane przez J. Lelewela. Tom VI. Lipsk 1841 s. 212—215.

⁴² Hirschberg, jw. s. 16—18. — Acta Tomiciana, tom V nr 320 s. 302.

w odpisie jako pochodzący z 26 II 1521 roku⁴³. Słynny list cesarza Karola V do Zygmunta Starego z 28 VI 1520 roku z datą roczną również przesuniętą, bo opiewającą na 28 VI 1522 roku⁴⁴. Wreszcie list do Ludwika II króla węgierskiego, zdektowany brakiem następnej karty, a stąd niedokończony i pozbawiony daty⁴⁵. Wpisała go ta sam niezidentyfikowana ręka, co i kopię listu cesarskiego, odmienna od ręki nieznanego także kopisty listu papieskiego. Żadna kopia nie jest odręcznym odpisem Hieronima Łaskiego⁴⁶.

Choć listu do Ludwika II Węgierskiego nie udało się odnaleźć w korespondencji opublikowanej w *Acta Tomiciana*, wydaje się na podstawie analizy treści, że można go datować również na 1520 rok. List bowiem jest pisany w czasie wojny z wielkim mistrzem, już po przybyciu poselstwa papieskiego, niemieckiego i węgierskiego⁴⁷, mówi o rokowaniach lecz nie wspomina jeszcze o rozejmie i podstępym zerwaniu układów przez Albrechta, prosi monarchę o nieprzepuszczanie posiłków nieprzyjacielskich idących na pomoc Albrechtowi⁴⁸. Mógł więc być pisany jedynie wiosną 1520 roku. Brzmienie listu zawiera tekst źródłowy nr 6 (por. tabl. VIII).

Obecność kopii tych trzech listów we wrocławskim inkunabule listów kardynałskich Eneasza Sylwiusza Piccolominiego da się wytłumaczyć gruntownym i źródłowym informowaniem dyplomatów polskich bawiących zagranicą przez centralę w kraju. Poseł orientował się w stanowisku mocodawców, z których reprezentantami na codzień obcował.

* * *

Wartość wrocławskiego inkunabułu Piusowego dla dziejów polsko-warmińskich i polsko-krzyżackich jest duża. Zawiera on bowiem w całej rozciągłości listy warmińskie Eneasza, publikowane przeważnie w wyjątkach. Zawiera ponadto własnoręczną glosaturę marginalną Bernarda Wapowskiego i prymasa Jana Łaskiego, a wreszcie nieznaną list Zygmunta Starego do Ludwika II Węgierskiego. Dzięki tym tekstom źródłowym można lepiej poznać poszczególne fazy starań Eneasza Sylwiusza o biskupstwo warmińskie, następnie współpracę Łaskiego z Wapowskim w Rzymie, wreszcie dyplomację Zygmunta Starego podczas wojny z Albrechtem.

Dzięki powiązaniu z akcją arcybiskupa Łaskiego w Rzymie podczas V Soboru Laterańskiego, inkunabuł wrocławski przyczynił się do wydobycia na światło dzienne innych jeszcze dokumentów: pełnomocnictwa dla kanoników warmińskich

⁴³ Karta przybyszowa tylna 1 recto-verso. *Acta Tomiciana*, tom V nr 168, s. 170—172.

⁴⁴ Karta przybyszowa tylna 2 recto-verso. *Acta Tomiciana*, tom V nr 287, s. 274—275.

⁴⁵ Karta przybyszowa przednia 1 verso.

⁴⁶ Porównanie pisma z odręcznymi listami Hieronima do prymasa Łaskiego, pisanymi w czasie studiów bolońskich: AAG Ia nr 5, 15 i 18 wykazały rozbieżność rąk.

⁴⁷ Poseł papieski Zachariasz Ferreri przybył do Torunia w lutym 1520 roku i 22 II wygłosił mowę poselską przed Zygmuntem Starym. (*Acta Tomiciana*, tom V nr 193, s. 191—197). Poselstwa niemieckie i węgierskie przybyły wkrótce potem. Pertraktacje toczyły się w kwietniu i z początkiem maja 1520 roku. (*Acta Tomiciana* tom V nr 218 s. 219—227). — Por.: W. Pocięcha: Geneza hołdu pruskiego (1467—1525). W: *Dzieje Prus Wschodnich*. Gdynia 1937 s. 95.

⁴⁸ Albrecht przebywał w Toruniu podczas rozejmu od 18 do 28 czerwca 1520 roku. Opuścił Toruń pod pretekstem narady ze swoimi, a w rzeczywistości z myślą wznowienia wojny w oparciu o nadchodzące z zachodu posiłki, o których otrzymał wiadomość. *Acta Tomiciana*, tom V nr 277 s. 266.

i memoriału prymasowskiego wraz z przysięgą biskupią (por. tabl. V) z archiwum warmińskiego, sprawozdania prokuratora generalnego z archiwum pokrzyżackiego, listu prymasa do króla z archiwum gnieźnieńskiego.

Prócz spraw zasadniczych: warmińskiej i krzyżackiej, na marginesie studium inkunabułu wrocławskiego wypłynął nowy autograf B. Wapowskiego, przyczyniając się do nowych ustaleń daty jego urodzenia; ujawniła się też rola Maurycego Ferbera jako zaufanego królewskiego w gronie kapituły warmińskiej, wreszcie zarysowała się nowa interpretacja stosunku prymasa Łaskiego do *Annales Poloniae* Długosza.

Wszystko to razem wydaje się uzasadniać celowość niniejszego studium⁴⁹.

TEKSTY ŹRÓDŁOWE⁵⁰

1. Eneaszy Sylwiusz Piccolomini do Władysława Pogrobowca. Rzym 11 IX 1457.

Druk: *Pius II Papa: Epistolae in cardinalatu editae*. [Roma, Stephanus Planck 1490—91].

Que scripsisti mihi super negotio Vratislaviensis electi: curavi diligenter atque peregi: quamvis res esset difficilis et pecuniaria: Gestus est mos tue serenitati: et remissa est electo magna pecunie pars. Laboravi quoque ut satisfaceret desiderio tuo circa Ratisponensem ecclesiam: et obtenta est tua uoluntas. Prefectus est enim illi ecclesie illustris princeps Rupertus bauarie dux consanguineus tuus. Fui ego in ea causa commissarius: et quem-[k.h₁v:] admodum debui conatus sum eam relationem facere que ueritate eidem Ruperto utilis esset. Feci id libenter: quia intelligebam me sublimitati tuae: simul et inclite domui Bauarie complacere: et ecclesie illi bene consulere: nec plura de hoc. Verum serenissime rex cum tua pietas dignata fuerit sanctissimo domino nostro pro me scribere: atque instanter supplicare: ut ecclesia Varmiensis mihi commendaretur: idque iam factum sit rogo et obsecro: ut ceptum continuans beneficium: serenissimo regi Poloniae sororio tuo urgenter scribere digneris pro possessione ipsius ecclesie meis procuratoribus danda: quemadmodum Henricus senftleben decanus Vratislaviensis tue sublimitati latius declarabit necessarium esse. Idem etiam Celsitudini tuae nouitates harum partium quas sibi scribo serius exponet. nec alia in presentiarum: nisi quod me tue sublimitati iterum atque iterum commendo: ad eius semper mandata paratum.

⁴⁹ Spełniam miły obowiązek dziękując P. mgr Jerzemu Sikorskiemu z Instytutu Mazurskiego w Olsztynie za przeczytanie maszynopisu przed oddaniem do druku i szereg trafnych uwag, wykorzystanych przy ostatecznej redakcji niniejszego artykułu.

⁵⁰ W aneksach źródłowych stosuję obowiązujące zasady edytorskie: Instrukcja wydawnicza dla średniowiecznych źródeł historycznych. „Archiwum Komisji Historycznej” Seria 2. Tom II (ogólnego zbioru Tom XIV). Kraków 1930 s. 1—40. — K. Lepszy (red.): Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku. Wrocław (1953). — Od powyższych zasad odstępuję w dziedzinie ortografii i interpunkcji, na korzyść filologicznie wiernej transliteracji przekazów, by w najmniejszym stopniu nie paczyć myśli w nich zawartej narzucaniem własnej interpretacji. Skreślenia oryginału ujmuję w nawias prostokątny, uzupełnienia marginalne, interlinearne i inne w kłamy, koniektury wydawnicze w nawiasy skośne, a poprawione przez wydawcę litery oznaczam kursywą. — Por.: Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt. Opracowali: K. Górski, W. Kuraszkiewicz, E. Peplowski, S. Saski, W. Taszycki, S. Urbańczyk, S. Wierczyński, J. Woronczak. Wrocław 1955.

2. Pełnomocnictwo biskupa warmińskiego Fabiana z Łęczan i kapituły warmińskiej dla kanoników przebywających w Rzymie w sprawie zatwierdzenia układu piotrkowskiego przez Stolicę Apostolską. (28 XII) 1512.

Koncept: ADWO — Sch. LXIII Nr 80.

Druk: *analogiczne pełnomocnictwo z 25 IX 1513 w Acta Tom. II, nr 304, s. 230—231.*

In nomine domini amen Anno etc In mei Notarij publicj testiumque infrascriptorum etc presencia [personaliter constituti] Reuerendus in christo pater et dominus fabianus dei gracia Episcopus Warmiensus et Venerabiles virj domini Andreas Cletz Custos. G. (eorgius de Delaw) Cantor. Jo. (annes Sculteti) Archidiaconus N. N. et N. Canonici ecclesie Warmiensus capitulariter congregati et Capitulum [eiusdem] protunc representantes, [proposuerunt] narrando proposuerunt quod nuper postquam ipse dominus fabianus episcopus ad ecclesiam Warmiensem tunc pastoris solatio destitutam canonice electus fuisset orta propterea Inter Serenissimum principem et dominum dominum Sigismundum Regem polonie huiusmodi electionj se opponentem et ipsos dominos. Episcopum et capitulum differencia et [mat controuersia] materia questionis. Ipsi domini Episcopus et Capitulum occurrere volentes periculis ipsius ecclesie ac bonorum temporalium eiusdem [direptioni] inuasioni et deuastationj ad quam causa ipsa tendere videbatur, exemplo presertim preterite cladis motj, ac per hoc indemnitatj ipsius ecclesie prospicere cupientes [quandam concordiam] quosdam articulos concordie siue pactionis modum et processum in futuris episcoporum electionibus earumque confirmationibus observandum exprimentes, saluo tamen in illis sacrosancto sedis apostolice beneplacito atque consensu, cum prefato domino rege {pro se suisque successoribus} inierunt [susceperunt] et acceptarunt prout in litteris sub datis petricouie In conuentione generali Anno domini Millesimoquingentesimoduodecimo die Martis septima mensis decembris desuper confectis plenius contine[tur]ri dicebant. Quapropter Ipsi domini fabianus Episcopus et Capitulum prefati sic vt premittitur capitulariter congregatj Omnibus meliorj modo via etc fecerunt constituerunt etc suos procuratores etc videlicet Venerabiles viros dominos Bernardum Scultetj decanum Albertum bischof Michaellem Sanderj Mauriciumferuer et Christoforum [steffen] de Suchten Canonicos prefate ecclesie Warmiensus {In Roma tunc causarum procuratores} absentes tamquam presentes et quemlibet eorum insolidum Ita tamen etc Ad ipsorum dominorum constituentium nomine et pro eis, coram prefato Sanctissimo domino nostro papa eiusque sacro consistorio ac commissario seu commissarijs super hoc forsitan deputandis comparandum. prefatosque articulos pactionis et concordiam inter predictum Serenissimum dominum Regem ex vna et ipsos dominos constituentes ex altera partibus (u)t premittitur factis {dummodo tamen per eos et eas Juri et obseruancie concordatorum germanice nationis in ipsa ecclesia quo ad alia in eisdem articulis non contenta non derogetur aut preiudicium [n]vllum generetur} [et aucte] auctoritate apostolica approbarj et confirmarj, eisque perpetue firmitatis robur cum defectuum in illis forsitan commissorum opportuna suppletione ac decretis et statutis ad hec necessarijs apponj litterasque desuper oportunas concedi petendum faciendum impetrandum et obtinendum Necnon in articulos siue pacta huiusmodi si opus fuerit de nouo consentiendum [et consensum prestandum] et illius occasione quodcumque licitum et honestum iuramentum quatenus accessorium fuerit In ipsorum {singulorum} dominorum constituentium [et sing] animas prestandum et Jurandum, aliterque et alia faciendum agendum et procurandum que de iuris vel facti necessitate in premissis requirantur Vnum quoque vel plures etc

Et generaliter etc Cum cautelis Ratihabitionis et Releuationis In forma De et super quibus etc.

Koncept: *Tamże, na odwołanie pełnomocnictwa.*

Druk: *H. Schmauch: Die kirchenpolitischen Beziehungen, jw. s. 297 nota 1 (przedruk częściowy).*

Pro informatione ad Urbem mittenda: prouideatur, ne per istam concordiam tollatur ecclesie Warmiensi ius compactatorum Germanice nationis maxime quo ad alternatiuum mensem prouisionum beneficiorum et confirmationem electionum episcoporum. Attento quod tanto tempore ecclesia fuerit in vsu et obseruancia eorundem concordatorum, et per hanc concordiam ecclesia quo ad temporalia non cessat esse Juris ecclesie Romani [et] et in natione germanica [natione] cum etiam ex tenore ipsium concordie poloni sint ineligibiles ad eandem ecclesiam propter generis et morum diuersitatem. Et tutius videtur quod papa hoc declaret in bulla confirmationis videlicet per huiusmodi concordiam non preiudicetur ecclesie quoad ius et vsum concordatorum, in his que in hac concordia non sunt expressa. Vel si hoc obtineri non possit consultum videtur vt super hoc indultum de nouo expediatur, et sollicitetur vt fiat expensis regis qui causam dedit tanto detrimento ecclesie.

In confirmatione inseratur decretum quod si rex polonie in obseruatione huiusmodi articulorum negligens fuerit vel eis in aliquo contrauerit, extunc Jus eligendi iuxta formam Juris communis et priorem obseruanciam ad capitulum redeat ipsius regis voluntate vel consensu vltius non requisito.

Mittantur ad urbem articuli inscriptionis quoque Nicolai Episcopi.

Item instrumentum protestationis domini Episcopi et capitulj per quam se referunt ad beneplacitum et consensum sedis apostolice.

3. List prymasa Jana Łaskiego do Zygmunta Starego (wyjątki): Rzym 1 VII (1513).

Koncept: *pisany ręką sekretarza Franciszka Andronika, kontynuowany własnoręcznie przez J. Łaskiego: Arch. Archid. Gniezno: Ia Nr 5, 47.*

Serenissime Princeps et domine Domine graciosissime. Canonici Ecclesie Warmiensi dissidentes a Voluntate Maiestatis Vestrae accesserunt me ut optinerem breuia, quibus in terra prussie causa committeretur componende constrouersie pro electione Episcopi sic vt canonici feruer⁵¹ littere continent quas Maiestati vestre mitto ut plenius ex inclusis ipsorum desideria intelligat. ... Pro ecclesia vero varmiensi faciet id quod videbitur Celsitudini Vestre regie, que dignabitur mandare istas litteras canonici feruer non publicari, ex quo ille nobis cum confidentia eas scripserat, ipse enim Senis litteris operam dat et est vir bonus et integer Vestreque Maiestati omino fidelis cum nepote suo et Niederoff⁵² canonicis warmiensibus hic existentibus ... Ex vrbe Kalendis Iulij.

⁵¹ Maurycy Ferber, od 1507 roku kanonik, później biskup warmiński, przebywał we Włoszech na studiach w latach 1510—1515. Por.: H. Zins: Ród Ferberów, jw. s. 24—25.

⁵² Zapewne syn burmistrza gdańskiego Eberharda Ferbera, Jan, i syn kupca gdańskiego Leonard Niederhoff, przebywający na studiach. Por.: H. Zins: Ród Ferberów, jw. s. 92—94; Tenże: Kapituła fromborska, jw. s. 424, 428—429. — List Łaskiego poświadcza obecność obu (przyszłych) kanoników warmińskich w Rzymie w okresie V Soboru Laterańskiego.

4. Memorial prymasa Jana Łaskiego do Papieża Leona X w sprawie zatwierdzenia układu piotrkowskiego. 1513 rok.

Kopia: *współczesna ADWO Sch. LXIII Nr 80.*

Beatissime pater Exponitur Sanctitati Vestre pro parte deuotissimj illius filij Sigismundi Regis polonie Quod cum inter alia dominia Ipsius Regis et suorum predecessorum regum regnique polonie sit sub eiusdem regis [vel Capitulj] et Regni dominio Ciuitas et ecclesia warmiensis que in partibus illis insignis existit. Ab bone memorie Casimirus Rex polonie et predicti reges pro bono pacis et concordiae ac securitate sui regni fecisset quedam Capitula et conuenciones, cum bone memorie Nicolao tunc Episcopo et Capitulo warmiensi In quibus inter alia conuenerunt Quod adueniente vacatione ecclesie warmiensis prelati et Canonici dicte ecclesie defuncto eorum Episcopo tenerentur eligere personam gratam regibus polonie. Et super interpretatione istius Capituli, et forma eligendi personam gratam eisdem regibus vt prefertur, nonnulle graues discordie et periculosa bella postea euenissent. Eandem nuper in conuentione generali dicti regni polonie in loco peterkou nuncupato et in festo sancti Martiny proxime preterito facta, in qua tam ipse Rex quam omnes barones et prelati dictj regnj vel saltem pro maiorj parte conuenerunt, inter quos etiam Reverendus pater et dominus fabianus modernus Episcopus warmiensis etiam tamquam prelatus et consiliarius dicti regni, Necnon venerabiles viri domini Andreas de Cletz Custos et Iohannes schultetj archidiaconus dicte ecclesie et Capituli procuratores, cum specialj⁵³ mayestate eiusdem regis vel capituli ad infrascriptam deuenerunt concordiam. Videlicet quod cum de cetero dictam ecclesiam vacare contigerit prelati et canonici eiusdem ecclesie tempestiue et ante electionem noui Episcopi mittere tenebuntur de gremio suo nuncios ad prefatum regem seu successores suos si fuerint in polonia non tamen in terris Russie aut in magno ducatu Lituanie vsque ad Vilnam et non vltorius, et significare per eosdem nuncios suos obitum Episcopi sui et diem prefinitum electioni noui pastoris. Et propterea dicere tenebuntur omnia nomina prelatorum et Canonicorum ecclesie sue presentium et absentium ab eadem ecclesia ac declarare pro eorum iudicio fideliter et veraciter mores vitam dignitatem genus et omnem condicionem status vnus cuiusque. Et si forsan eo tempore rex non esset aut successores prefati non essent in polonia sed in terris Russie aut vltra aut esset seu successores sui essent in magno ducatu Lituanie vltra vilnam tunc ijdem prelatj et Canonicj ne forte electio nimis tardetur et ecclesia prefata alicui periculo aut incommodo subyciatur obligati erunt pro (!) suos nuncios omnia superius descripta archiepiscopo Gnesnensi pro tempore existenti aut ipso extra suam prouintiam exeunte Wladislaiensi aut plocensi Episcopis significare. Quiquidem archiepiscopus seu alter ex dictis episcopis sine mora per suum tabellarium seu nuntium de illis omnibus que sic significabuntur regem et successores prefatos curabit reddere certiozem. Ex quibus quidem prelati et Canonicis eiusdem ecclesie prefatus rex et successores sui quattuor pro arbitrio suo nominabunt non alios tamen quam qui sunt verj terrarum prussie indegene ac per speciale nuntium suum, seu litteras clausas significabunt dicto Capitulo quos iudicauerint meliorem et vtiliozem eligere in Episcopum et ad illius culmen dignitatis et locum in consilio suo magis ydoneos et sibi gratos. Ipsi vero prelati et Canonici vnum ex illis quattuor quem Ipsi voluerint aut Iudicauerint meliorem et vtiliozem eligere in Episcopum tenebuntur et erunt astricti. Et quia ne ex longa mora electiony aliqua difficultas vel Impedimentum euenire posset Rex et succes-

⁵³ Tu zapewne kopista przeskoczył część tekstu; luka myślowa.

sores prefati post acceptum de morte Episcopi a capitulo nuncium supradictos quattuor infra octo dierum spatium ad summum nominare debeat. Ee si prefatus rex vel successores sui, filium vel fratrem germanum inter quattuor supradictos nominare vellent, qui prius esset de gremio Capituli dicte ecclesie id in (k. 1 v) sue maiestatis ac suorum suorum Regum polonie arbitrio et voluntate erit, ac si idem filius vel frater terrarum prussie indigena esset. Et cum prelati et Canonici prefati vnum ex eisdem quattuor nominatis elegerint intimare tenebuntur regj et successoribus prefatis nouum electum et cum eo supplicare vt illum suis litteris sedj apostolice et summo pontifici pro tempore existenti commendet vt electionem de eo factam confirmare dignetur. Quaquidem confirmatione et prouisione subsecuta, Idem electus iuxta tenorem et infrascriptiorem cum prefato quondam Nicolao Episcopo warmiensi et eius capitulo factam prestabit iuramentum regj et successoribus prefatis prout in eadem inscriptione et alys instrumentis publicis desuper confectis quorum tenor etc plenius continetur. Cum autem paternitati sancte prefatus Sigismundus rex cupiat concordiam huiusmodi pro illius subsistencia firmiori auctoritate Sanctitatis Vestre approbarj et confirmarj Supplicat igitur prefatus Sigismundus rex quominus concordiam huiusmodi ac prout illam concernunt omnia et singula et quecumque alia cum eodem Episcopo per Ipsum regem conuneta et in instrumentis publicis contenta aliis tamquam licita et honesta auctoritate apostolica approbare et confirmare ac omnes et singulos defectus tam iuris quam facti si qui forsitan interuenerint in eisdem supplere. Non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac statutis etc roboratis Ceterisque contrariis quibuscumque. Cum cautelis opportunis et consuetis

Et cum absolute a censuris ad effectum presentium

Et de confirmatione approbatione et suppletionem prefati

Et quod tenor inscriptionum et instrumentorum huiusmodi habeantur pro expressis seu si videbitur exprimj possit

Et in forma graciosa attento quod de consensu et concordia huiusmodi patet in Cancellaria apostolica per publica instrumenta ad perpetuam rei memoriam Et quod maior et verior specificatio omnium premissorum aliorumque necessariorum fierj possit in litteris presertim si cum dicto Nicolao aut alijs Episcopis et Capitulo huiusmodi et alie conuentiones predictae et si cum Instrumentis aut alijs litteris publicis facta fuerant.

(K. 2 r:) **Iuramentum prestandum per Episcopum Regj.**

Kopia: odmiennej ręki ale współczesna odpisowi memoriału.

Ego N. Episcopus warmiensi promitto et iuro quod exnunc et in antea fidelis Ero Serenissimo domino Kazamiro polonie Regi Eiusque successoribus regibus et Regno tanquam domino Et protectori ecclesie mee et cum castris et Ciuitatibus vassallis ecclesie mee ac eciam capitulo sue Serenitati et regno assistam Necnon eius successoribus vti sue serenitatis consiliarius contra quemlibet inimicum cum quo Nullos contractus federa aut Iuducias faciam sine sue maiestatis consensu Inscriptione⁵⁴ pacis perpetue in omnibus capitulis et punctis ac etiam inscriptionem per meum antecessorem dominum Nicolaum cum consensu capituli factam {Inuiolabiliter} [intalubiliter] tenebo consilium mihi creditum ad sue Serenitatis damnum non reuelabo omnemque machinationem quam praticari subodorauero in preiudicium et incommodum regie [paternitatis] {maiestatis} successorum aut

⁵⁴ Winno być: „inscriptionemque”.

regni terrarum et Ciuitatum prussie de corpore inclito regni polonie existencium pro quibus fideliter consulam precustodiam tempestiue et ausabo. Sic me deus adiuuet et sancta Dei Euangelia.

5. Raport prokuratora generalnego krzyżaków, Jana Blankenfelda, dla wielkiego mistrza Albrechta. Rzym, 29 IX 1513⁵⁵.

Oryginał: *Staatliches Archivlager Göttingen*.

Mikrofilm: *Gdańska Biblioteka P.A.N. nr 94*.

(K. 4 v) In der sachen der kirchenn czu heilsperegk, edder ecclesie warmiensis, hat der von gniessen erhalten, dass die sach dem Cardinal Anthonitano vnd dem datario, szo iczt auch Cardinal worden, [commendirt] czu vorhoeren bevholen vnd darnach be{bst}l{icher} He{iligkei}t relation czu rhein. Darczu hat der Cardinal mich citirt vnnnd die thumbherrn der kirchen, szo alhie, der Cardinal het beide teil ghegghen einnander verhoeren wollen. Da hat der Erzbischoff [da hat] alte langhe fabulen erzaldt von den Landen prewsen, alzo das der Cardinal vnd der datarie darvber entschloffetnn. Ich hore, er thue hie auch an andernn orternn langhe predighen alsz were er bie szejnen thumbherrn czu gniessen, vnd maint liecht, das man hie szo muessigk szej als daussen. Ich achte in (k. 5 r) auch wie e{uer}f{urstlicher}g{naden} schriebenn, vor einenn treflichenn gheschiedenn vnnnd klughenn prelatenn wiewol vil lewte hie meinen, er habe szejner klugkheit czum teil hannen die haushaltunge bevholenn, etc. Seine bitte dernoch des {Kunighes} halb gheghan vnnnd czu leczy ghesagt, in bewundere nicht weningh, das ich von des ordens wegghen vormeine, interesse biem handel czu habenn, dieweil es doch den orden nichts berurte. Er wolle sich genzlich vorsehenn, ich hette den szundernn ghewaldt derhalb, ich wurde darin e.f.g. nicht czu ghefallen [ghe] handelenn. Darauf ich noch andernn ghenchturdt, ich liesse siener g{naden} erzellunghe in dem, do szej den orden nicht berurte, in [seine] irem werdt, szo vil sie aber wieder den orden, gestunde ich der gar nicht, dan ausz historien, priuilegien, vnnnd andernn handelungen hette ich anders bericht. Meins gewalts halb were ich nicht {in} abrede, das ich derhalb keinen szunderlichen hette, mein ghemeiner aber wer darczu ghenukszam, were auch nicht mughlich, dasz ich darczu einen szundernn het, den e.f.g. des handels nicht wissen mughenn, der {kurzen} czeit halb auch nich tragghen muchten, edder senden, vnnnd mucht liecht wol ghesthenn, das e.f.g. meiner handelunghe kein ghefallens tragghen wurde, aber dieweil ich nicht alleine e.f.g., szundernn dem ganzenn ordenn, in dem auch ander fursten vnnnd heupter, wiewol e.f.g. dasz oberst weren, mit ordens pflichten (k. 5 v) vorwandt, wolte mir nicht gheburen, keghen szejnn vornhemen desz ordens notdurft anzuczeighen czu underlassen, der ich meistlich auf drie statt ghesoldt, czum ersten, das der artikel der kirch halb einer im ebighen fadt were, der czum teil vnd nochfolghelich etzlicher masze durch bebstliche he{iligkei}t bestetighet {do mit} wurde, das doch druch alle bebst versagt worden etc. Czum andern, das der orden vil gueter vnder deszt stifts {sprengel} het, vnnnd der orden daran ghelegghen, ob er einen teuschen edder polnischen bischoff in irnn gebieten het. Czum Dritten szo mucht mit der czeit gheszen, wiewol esz bie czeit dieszer Ko{nig}l{icher} Irlauchtikait vnd e.f.g.

⁵⁵ Za skołacjonowanie odpisu z fotokopiami i zmodernizowanie interpunkceji składam serdeczne podziękowanie Ojcu swemu, Profesorowi dr Andrzejowi Wojtkowskiemu, któremu zawdzięczam szereg wskazówek bibliograficznych i metodycznych przy pisaniu niniejszego opracowania.

als [blu] ghebluets vorwanten vnnd Liebe frundt, ghar nicht czu besorgen, die sich vngheczueifeldt wil freuntlich einighen vnnd gheghen einnander halten wurden, daran, wie ich czu vil mal von e.f.g. verstandt, bie ir nicht mangel szejn wurde, dasz irrungen czuischen der Kron poln vnnd dem orden vorfielen. Alsdann wirt dem orden treflich daran gheleghen, wer des stifts slos vnd stete einhette etc.⁵⁶

Der techendt aber vnnd die thumherrn, szo hie, haben sich mit treflichen ernst vnnd hefftighen worten mit dem bischoff einghelegt, vnd ghesagt, sie wolten nicht frembde bischoff vnnd gar nicht polen czu bischoff haben. Darob sich der (k. 6 r) bischoff het erczurnet vnnd ghesagt, ob polen frembdt in prewssen weren. Sagten die, szie wolten nicht polnische bischoff in alleweghe, auch nicht durch polen regirt sein. Sie sient fast von danczig⁵⁷, vnnd furchten sich, man suche nicht alleine den stift, szunder auch die von danczig, vnnd andere furder vndherteningk czu machen. Sie haben haimen ken Danczig vil vom handel den irnn geschrieben. Ich hoff, aus dem teighe ein guter Kuech werden. Ich sehe czue vnd ghe von weitenn her noch, als S. peter tathe.

(K. 8 r) Der handel der kirch halb czu heilspergk hof ich szie furder ane alle fhar, den mir bebstlich ha(iligkei)t czugesagt, sie wolle darin dem kunighe nicht wilfharen, szo habe ich den von Carpj auch in handel brocht, vnd bearbeiten sich die thumherrn vleisigk.

6. Zygmunt Stary do Ludwika II Węgierskiego. Wiosna 1520 roku.

Kopia: *współczesna na karcie przybyszowej przedniej verso w ink XV Q 563 Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku.*

Serenissime princeps et domine Domine Nepos noster charissime. Declarauimus iam pridem M. v. quam inuiti coactique indignissimis domini Magistri prussie hostilitatibus in nos commissis, arma contra illum sumpserimus abhorrentes semper cedem et perfusionem sanguinis cristiani et proinde existentibus apud nos oratoribus tum vestre M. tum summi pontificis et Illustrissimorum principum germanie parati fuimus illorum medio concordiam cum eo inire et ad condiciones pacis perpetue quas ille violauit redire. Verum ille nihil exse certi hactenus qui prestare volente nescimus quorsum res se inclinabat aut quis finis sequeretur. Quod vestre M. significandum duximus vt intelligat eius pertinaciam fieri vt sua ex parte bellum non sublatum sit vsque huc sed eciam arcius uiualescat. Agimus autem immensas gratias V. M. quod dignata est et oratores suos insignes ad pacem componendam huc mittere et amplissimam significacionem dare tum summo pontifici tum omnibus vicinis dominis se nobis non defuturam. Nosque vicissim hoc officium vestre M. ac eius regnis viribus et facultate omni nostra semper referre ac rogamus plurimum V. M. vt in eo officio et beniuolencia sua persistere digneret(ur) faciatque prouideri ne gentes alique contra nos insubsidia ipsius Magistri per dominia et regna V. M. penetrare possent. Nos uero curabimus vt bellum hoc quam celerius fieri poterit conficiamus et M. vestre in his que ad conuentum nostrum mutuum aliaque necessaria obeunda pertinent liberius adesse valeamus. Nam quod ad nos pertinet nihil nos vrget quominus coeptum prosequamur. Bellum enim vt iusta gerimus sic ex gracia dej prosperum succedit sic quod exercitus noster in dies

⁵⁶ Od początku przytoczonego tekstu aż do tego miejsca biegnie w oryginalne zakreślenie na marginesie, wykonane — o ile z fotogramu można poznać — ręką współczesną listowi.

⁵⁷ Por. wyżej przypis 32.

augetur et ualidior Cui quocumque se conuerterit nihil obsistere potest Exinde non Magno negocio dicionem hanc omnen occupat et ordinem exterminare possemus cum tamen voluntatem non habemus Sed id duntaxat exigimus a magistro quod ille nobis et regno nostro debet cuj vt cunqne destinatum suum hostile non succedit pertinaciam tamen suam et infestum animum contra nos deponere non vult qui eadem que cepit indignissima queque in nos et nostros facit et mollitur quo fit vt non licet nobis nisi eum bello quod tantopere optauit et eciam appetit saciare et rebus ac dignitati nostre non deesse (?) valeat...

ZUSAMMENFASSUNG

ANGELEGENHEITEN ERMLANDS UND DES DEUTSCHEN ORDENS IN EINEM IN WŁOCŁAWEK VORHANDENEN, DIE BRIEFE DES KARDINALS AENEAS SILVIUS PICCOLOMINI ENTHALTENDEN WIEGENDRUCK

Der Wert der in Włocławek aufbewahrten Inkunabel: Pius II Papa. Epistolae in cardinalatu editae. (Roma, Stephanus Planck, 1490) 4. C. 38. BM. IV 92 für die Geschichte der Beziehungen Polens zum Ermland und zum Deutschen Orden ist beträchtlich. Sie enthält nämlich in voller Ausführlichkeit die das Ermland betreffenden Briefe des Kardinals Aeneas von 1457, die meistens nur in Auszügen angeführt werden, ferner eigenhändige, aus dem Jahre 1513 stammende Glossen des Chronisten Bernard Wapowski und des Primas Jan Łaski, sowie die Abschrift eines bisher unbekanntes Briefes, den König Sigismund I an Ludwig II von Ungarn gerichtet hatte. Die genannten Quellen ermöglichen einen genaueren Einblick in die einzelnen Phasen der Bewerbung des Kardinals um das Bistum Ermland, in die Zusammenarbeit des Primas mit dem Chronisten in Rom, sowie in die Diplomatie Sigismund I während des sogen. Reiterkrieges mit dem Orden unter seinem letzten Hochmeister Albrecht von Brandenburg-Ansbach.

Die im Wiegendruck enthaltenen handschriftlichen Eintragungen Łaskis, die mit seiner Sendung auf dem V. Laterankonzil eng verknüpft sind, haben dazu geführt, folgende Urkunden ans Licht zu bringen: aus dem Archiv des Bistums Ermland eine Vollmacht des ermländischen Domkapitels für dessen Vertreter in Rom, sowie eine Eingabe Łaskis an den Papst; aus dem Gnesener Archiv einen Brief des Primas an den König.

Nebenbei sei noch vermerkt, dass im Zusammenhang mit obigen Forschungen ein Autograph Wapowskis zum Vorschein gekommen ist, nach dem sein Geburtsdatum nicht um 1450, wie bisher, sondern erst um 1475 anzusetzen ist. Neues Licht fällt auf einen Vertrauten Sigismund I, nämlich auf Mauricius Ferber, damals Frauenburger Domherrn und seit 1523 Bischof von Ermland. Schliesslich bringt der Aufsatz eine neue Interpretation des Verhältnisses Łaskis zu dem von Jan Długosz geschaffenen grossen Geschichtswerk („Annales“).